

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ
PRÁCE
EVROPSKÝ SYSTÉM LIDSKÝCH PRÁV §
REALITA

Eliška Zelenka Kubíková DiS.

Plzeň 2012

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

EVROPSKÝ SYSTÉM LIDSKÝCH PRÁV § REALITA

Eliška Zelenka Kubíková DiS.

Studijní program : M6805 Právo a právní věda

Studijní obor : Právo

Zadávající katedra: Katedra mezinárodního práva

Vedoucí diplomové práce : Prof. JUDr. Vladimír Kopal,DrSc.,

Katedra mezinárodního práva

Plzeň 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem Diplomovou práci na téma
Evropský systém lidských práv a realita
vypracovala samostatně s použitím pramenů, které
cituji a uvádím v příložené bibliografii.

.....
Eliška Zelenka Kubíková Dis.

V Praze, září 2012

Obsah

1. Úvod	5
2. Lidská práva: teoretické vymezení.....	9
2.1. Obsah lidských práv.....	9
2.2. Členění lidských práv	12
2.3. Lidská práva v mezinárodním kontextu	15
3. Ochrana lidských práv v mezinárodním právu veřejném	18
3.1. OSN.....	19
3.2. Evropa	23
3.2.1. Rada Evropy	24
3.2.2. Evropská unie	27
3. 2. 3. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě	33
4. Současná mezinárodní ochrana lidských práv: nástroje pro dovolání se práva a jeho vymáhání	34
5. Ochrana lidských práv vs. realita v mezinárodněprávním kontextu.....	42
5.1 Vnitřní problémy mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv.....	43
5.2 Posuzování souladu stavu dodržování lidských práv s mezinárodním právem: zainteresované mezinárodní organizace a jejich činnost.....	44
5.3 Případové studie.....	51
Závěr.....	61
Zdroje	64
Cizojazyčné resumé	67

1. Úvod

Problematika ochrany lidských práv je jedním z nejdiskutovanějších témat nejen v oblasti současného mezinárodního práva veřejného, ale také ve světových médiích a odborných kruzích filosofických a mezinárodně-vztahových. Najít tedy prostor pro alespoň částečně inovativní přístup k danému tématu se jeví jako velmi obtížné, nicméně pro svou diplomovou práci jsem si téma mezinárodní ochrany lidských práv přesto vybrala, neboť vidím výzvu v nalezení vhodného prostoru mezi čistou deskripcí, otevřeným idealismem a entusiasmem ve prospěch mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv a skepsí v podobě realistické kritiky chronické neúčinnosti a nevymahatelnosti mezinárodních lidskoprávních deklarací, katalogů, úmluv aj. Nemám v úmyslu také celý současně nejvíce uznávaný koncept lidských práv paradigmaticky zpochybňovat, vycházím z myšlenky univerzality základních lidských práv a svobod. Názory zpochybňující univerzalitu lidských práv však pro zachování objektivitu uvedu v práci také.

Jako hlavní cíl práce si stanovuji, vedle popisu historie i současnosti mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv, alespoň rámcově vyhodnotit efektivitu současné úpravy a také ochotu států a světové veřejnosti ji respektovat. Promítání kulturních, náboženských, politických a sociálních vlivů a rovněž různých právních tradic totiž v současném lidskoprávním diskurzu stále zdaleka není rovnoměrné a lze si jen stěží představit skutečně rovnoprávnou a vyváženou koncepci. I zdánlivě čistě altruistická ochrana lidských práv v sobě, v mezinárodním prostředí zvláště, může skrývat určité mocenské tlaky, proto už v samotném poměrně komplikovaném procesu tvorby mezinárodních právních norem a jejich následném dodržování patří normy o lidských právech mezi ty vůbec nejkomplicovaněji prosaditelné a aplikovatelné. Za největší úskalí při plnění vytyčeného cíle považuji celkovou komplikovanost hodnocení úspěšnosti mezinárodněprávních norem v praxi. Je třeba zhodnotit mimo jiné reálnost jejich vymahatelnosti jednotlivcem či např. politický význam jejich přijetí a ratifikace v různých zemích světa.

Ve své práci vycházím z premisy, že mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv je již po formální stránce de facto zcela dostatečná a realita plně nereflektující tento stav není

téměř nikdy problémem předpisů samotných. K formulování této teze mě vedlo hlavně laické (byť částečně poučené) pozorování každodenní reality ve srovnání se studiem právních předpisů zabývajících se ochranou lidských práv. Validitu zmíněného předpokladu se pokusím potvrdit či vyvrátit zejména v kapitolách č. 4 a 5.

Stat' práce rozdělují do čtveřice kapitol, přičemž postupuji logicky od obecného teoretického úvodu do problematiky lidských práv a jejich ochrany, přes popis jejich mezinárodněprávní úpravy včetně procesu jejich aplikace v praxi, k analytické části práce, tedy k samotné komparaci právní úpravy s realitou.

V kapitole označené číslem 2 nemám větší ambice, než velmi stručně otevřít lidskoprávní problematiku z právně-teoretického hlediska, aby v následujících kapitolách, kde bude ležet argumentační jádro práce, nebylo s velmi složitě charakterizovatelným pojmem „lidská práva“ zacházeno nesourodě, resp. v normativních pasážích spíše až chaoticky. Lidská práva jako právní pojem je pro účely mé práce nezbytné rovněž zasadit do kontextu mezinárodního prostředí, což samozřejmě silně posiluje význam střetu různých právních tradic. Výstupem kapitoly č. 2 má být tedy dostatečné ujasnění pojmu lidská práva, čímž nemám na mysli exaktní definici (která je navíc z pohledů mnoha teoretiků nemožná), nýbrž určitý základ či postoj, od kterého se bude odvíjet nakládání s pojmem lidská práva v dalších částech práce.

Obsah kapitoly č. 3 poslouží jako nezbytná baterie dat pro analytickou část práce. Hodlám zde výstižně popsat nejdůležitější mezinárodněprávní normy upravující ochranu lidských práv. Rozhodující roli přisuzuji zejména kodexům vzniklým z iniciativy Organizace spojených národů (dále OSN), Rady Evropy a Evropské unie (dále EU). Diskutabilní je samozřejmě mezinárodní význam právních norem EU, nicméně se domnívám, že toto regionální omezení poslouží jako velmi důležitý parametr v rámci následné analýzy, neboť ochota respektovat lidská práva bývá spojována mimo jiné s hospodářskou vyspělostí jednotlivých států, přičemž členy EU jsou státy toto splňující, navíc relativně kulturně stejnorodé. Nejvíce prostoru tedy v této kapitole věnuji Všeobecné deklaraci lidských práv, Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a Listině základních práv EU, ale ani některé další důležité mezinárodněprávní normy nebudou vynechány. Naopak vynechám pojednání o neevropských regionálních lidskoprávních dokumentech, neboť jejich význam považuji v porovnání s Evropou za mizivý, zvláště ohledně aplikace daných dokumentů v praxi. V podkapitole věnované ochraně lidských práv v EU jsem nucena, vzhledem ke stále poměrně nedávným změnám, používat duální terminologii (před tzv.

Lisabonskou smlouvou a po ní) pro některé instituce, přesto se snažím o zachování co největší přehlednosti textu.

Kapitola č. 4 má práci posunout směrem blíže k praxi, a tedy i proklamované realitě mezinárodní ochrany lidských práv. Dostatečně efektivní vymahatelnost je nepochybně nezbytností, aby byl předpis přiznávající právo či určující povinnost brán vážně. Procesní stránka je však již dlouhodobě slabinou mezinárodního práva veřejného, proto chápu jako potřebné věnovat prostor institucím a organizacím zainteresovaným v procedurách dohledu nad dodržováním lidských práv v zemích vázaných příslušnými předpisy a vymáhání dodržování práv a povinností. Opomenout nemohu také subjekty právních vztahů, na ochranu jejichž práv jsou lidskoprávní předpisy tvořeny – jednotlivce či jejich skupiny. Konkrétně se pokusím výstižně vyhodnotit, jaké jsou reálné možnosti se dovolat lidských práv v situaci, kdy se daný jedinec či skupina domnívá, že jsou nezákonně porušována na jejich úkor.

Konečně kapitola č. 5, kde se projeví nejvíce analytický záměr práce a částečně normativní uvažování, bude zaměřena na konkrétní rozpory mezi platnými normami o lidských právech a každodenní realitou. Záměrně se nebudu věnovat pouze příkladům samotného nedodržování lidských práv, ale zaměřím se také na zneužívání důležitosti potřeby chránit lidská práva pro odlišné účely a problémy mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv samotné. Kromě popisu obecných nesouladů mezi mezinárodněprávní úpravou a realitou se bude kapitola zabývat také institucemi a organizacemi, které dodržování lidských práv kontrolují a vyhodnocují. Pro dokreslení argumentace bude kapitola č. 5 obsahovat tři případové studie, kde jednotlivé popsání rozpory jsou mediálně atraktivní a ve dvou případech (Čína a Kuba) také poměrně snadno identifikovatelné.

Největší metodologickou výzvou práce je najít akceptovatelný kompromis mezi nepoužíváním přílišného množství hodnotících kritérií a současným nesklouznutím k absolutnímu relativismu. Je nezbytné představit alespoň základní úhly pohledu na lidská práva a jejich dodržování a případné vynucování, nicméně je třeba předeslat, že pro primárně právní práci považuji za příliš komplikované a v důsledku nadbytečné a nepříliš přínosné se detailně zabývat náhledem konstruktivistickým. Práci tedy koncipuji jako deskriptivní právní analýzu, ovšem rozšířenou o kritický rozměr s marginálním normativním podtextem. Nejdůležitějšími využitými metodami v práci budou rešerše právních předpisů (zejména mezinárodních lidskoprávních kodexů) a jejich následná obsahová analýza. Díky potřebě aktuálních dat využiji rovněž monitoring internetových stránek mezinárodních organizací zabývajících se ochranou lidských práv. Protože celá má práce je primárně zaměřena, jak

název napovídá, na hledání diskrepancí mezi právní úpravou a realitou, nemohu pominout též metodu komparace.

Při vypracování diplomové práce vycházím z široké palety zdrojů. Používám jednak odborné monografie, a to jak tuzemské, kde je třeba zmínit knihu Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii od Naděždy Šiškové disponující určitým tematickým přesahem oproti názvu, tak zahraniční, kde stojí za zmínku kniha autora Falka Richarda s názvem *Achieving Human Rights*, která mi velmi pomohla lépe pochopit politické a sociální pozadí diskusí o lidských právech. Čerpám též z monografií učebnicového charakteru, a to tam, kde potřebuji podložit některá základní fakta o mezinárodních organizacích a mezinárodních smlouvách. Pro co největší aktuálnost informací používám publikace co možná nejnovější, tedy konkrétně *Mezinárodní právo veřejné*, z roku 2008 (autoři Čestmír Čepelka a Pavel Šturma) a *Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní*, z roku 2009 (autor Jan Ondřej). Podstatnou část zdrojů informací pro mou práci však tvoří také články v odborných periodících a zejména oficiální materiály mezinárodních organizací, které jsou obvykle volně dostupné na jejich internetových stránkách. Zejména oficiální web Organizace spojených národů obsahuje prakticky všechny nejdůležitější dokumenty týkající se mezinárodní ochrany lidských práv. Obejít se samozřejmě nemohu bez studia samotných právních předpisů, které mezinárodní ochranu lidských práv upravují. Seznam použitých právních předpisů tak tvoří převážně mezinárodní smlouvy a deklaráce. Ve své práci používám poznámkový aparát pro odkazování na použité zdroje, seznam použitých zdrojů je uspořádán na konci práce podle citační normy ČSN ISO 690.

2. Lidská práva: teoretické vymezení

Před přistoupení k popisu a analýze ochrany lidských práv na mezinárodní úrovni a porovnávání pozitivněprávní úpravy s fungováním v praxi je třeba objasnit několik teoretických otázek a naformulovat základní myšlenková východiska mé práce. Nejdůležitějším problémem, který je hned v počátku mé práce třeba vyřešit, je otázka, co to vlastně jsou lidská práva. V návaznosti na odpověď hodlám nastínit, proč vlastně lidská práva je třeba chránit, kdo by to měl provádět a jaké postupy a nástroje se pro tento účel používají. Dále chápu jako důležité nastínit genezi lidských práv samotných a pro potřeby následujících kapitol také uvést některá běžně používaná členění lidských práv do různých kategorií, kterým se následně podřizují i psané mezinárodní normy o lidských právech, jimiž se budu dále podrobně zabývat.

2.1. Obsah lidských práv

Jak jsem naznačila v úvodu práce, snahu přesně definovat lidská práva považuji za v podstatě bezpředmětnou. Zvláště v mezinárodním prostředí bohatým na značně rozdílné kultury, tradice a další odlišnosti mezi lidmi se totiž jeví jako poměrně složité uvést na lidská práva neetnocentrický a přitom ucelený a všeobjímající názor. Pokusím se tedy alespoň stručně uvést, co vše si lze pod lidskými právy vlastně představit.

Předně lze uvést, že pojem lidská práva je obvykle synonymní k pojmům typu základní práva, fundamentální práva, občanská práva či základní lidské svobody. Důvodem rozmanitosti označení fenoménu shodného významu je pravděpodobně fakt, že lidská práva jsou objektem zájmu hned několika společenskovedních disciplín. V právní vědě však tyto pojmy libovolně zaměňovat není žádoucí, neboť jsou jim v psaném právu často přisuzovány mírně odlišné významy. Například základními právy se obvykle rozumí jakési tvrdé jádro lidských práv; občanská práva jsou rovněž podmnožinou lidských práv, náleží však nikoliv všem lidem, nýbrž občanům dané země, která přiznává jistá práva lidem z jejich statusu

občana. Často ovšem přesto dochází i v právu k překrývání zmíněných pojmů či jejich prostému sloučení v jeden celek, hlavně v případě základních lidských práv a svobod (např. Listina základních práv a svobod), kdy následné rozlišování má význam už jen v ustálené terminologii (např. právo na život vs. svoboda projevu) (Robertson, 2005: 8, 38; Šišková, 2008: 15-18).

Lidská práva jsou bezesporu produktem nástupu konceptu moderního národního státu, přestože se jimi de facto zabývali již někteří antičtí filosofové (např. Platón v díle Ústava). Omezení absolutní moci panovníka přestalo být záležitostí boží vůle, nové techniky umožňující masového použití násilí vůči obyvatelstvu pomocí moderních státních institucí a skokové zvýšení míry individualismu založeného na kapitalistickém ekonomickém systému si nástup doktríny lidských práv v podstatě samy vyžádaly, jinak by se společenský systém stal neudržitelným. Významným milníkem rozvoje lidských práv se stala Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 – symbol velké francouzské revoluce (Hanuš, 2002: 19-20; Knytllová, 2009: 14; Wilson, 1997: 16-17). Druhým významným zdrojem masového prosazení ideje lidských práv je proces sekularizace státu a společnosti v novověku, a to zhruba od 18. století. Ústup náboženského vnímání světa a místa člověka v takovém světě vedl k uvědomění si vlastní individuality každého jedince. Teprve když si začali být lidé vědomi možnosti vlastní individuální svobody, mohli začít seriózně zvažovat možnost, že každému náleží nějaká základní práva (Hanuš, 2002: 14-15).

Jedním ze zásadních teoretických sporů, které se o lidských právech vedou, je, odkud vlastně pramení přesvědčení, že každý člověk má nějaká základní práva. Celá koncepce základních lidských práv má historický původ v přirozenoprávní škole, která tvrdí, že lidská práva získává člověk svým narozením, jsou součástí jeho přirozenosti, neboť jsou dána rozumem, který člověk zkrátka má. Potíží takové konstrukce je, že lze jen sotva tvrdit, že je člověku přirozené např. právo volit si své politické zástupce. Pojímání lidskosti a přirozenosti je v případě přirozenoprávní teorie nezbytné nechávat biologicky či antropologicky, nýbrž osvíceneckou univerzalistickou perspektivou – rovnost a přirozenost lidí je zkonstruovaná tímto světovým názorem, nikoliv přírodou. Řada „přirozených“ lidských práv tedy je v podstatě reálně právě proti lidské přirozenosti, popř. alespoň zcela neutrální (Hanuš, 2002: 43-45). Řešení podstaty a rozsahu lidské přirozenosti nemá pro naplnění cíle mé práce valný smysl, proto se otázce, zda lidská práva jsou přirozená či nikoliv, nebudu nadále věnovat z právně-filosofického hlediska, nýbrž jen popisně za účelem snadnějšího pochopení jejich obsahu. Existuje totiž až příliš mnoho různých názorů na rozsah lidské přirozenosti a tedy i na rozsah

lidských práv považovaných za základní (v podstatě od práva od práva na život a humánní zacházení až po právo na sociální zabezpečení, bezplatné vzdělání apod.). Obecně lze konstatovat, že moderní mezinárodněprávní dokumenty o ochraně lidských práv preferují velmi široký pohled na lidskou přirozenost a nabízí tedy obsáhlé výčty lidských práv (Robertson, 2005: 120-121).

Obsah lidských práv lze nejlépe popsat výčtem znaků, která jim dle různých teorií náleží. Z právního hlediska lidská práva jsou přirozenoprávním konceptem (viz výše), avšak lze je pojmut i jako prostou součást práva pozitivního. Převést úvahy o přirozenosti lidských práv účinně do mezinárodní praxe mohlo mít naději na úspěch až tehdy, kdy ona „přirozenost“ byla autoritativně stanovena. K tomu došlo po druhé světové válce ze strany OSN, psanou formou zejména ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948,¹ která stanovila, že každý člověk zkrátka má svou důstojnost a současně jistá specifická základní práva a svobody, které je nutno chránit a zabezpečit. Podpůrným argumentem platnosti tohoto tvrzení přitom nebyl právně-filosofický kompromis přirozenoprávní a pozitivněprávní školy, nýbrž poučení z hrůz druhé světové války (Hanuš, 2002: 57-58). S tvrzením, že základním charakteristickým znakem lidských práv je to, že je přítomno ve Všeobecné deklaraci lidských práv, se logicky právní teorie nemohla smířit a je tudíž napadáno jak teoreticky, tak prakticky.² Stejně tak je kritizován i samotný obsah dokumentu, neboť vychází z myšlenky univerzalizmu lidských práv, která je pro mnohé teoretiky nepřijatelná (Hanuš, 2002: 58-60). O sporu univerzalistického a relativistického pohledu na lidská práva se blíže zmíním v podkapitole č. 2.3.

Vedle silné formální složky obsahu pojmu lidská práva je třeba věnovat prostor také jeho materiální náplni (jež byla v podstatě převzata Všeobecnou deklarací lidských práv), která vychází z myšlenek osvícenství, francouzské revoluce a přirozenoprávní školy. Mnohé o materiální složce obsahu lidských práv říká první článek Deklarace práv člověka a občana, ve kterém je stanoveno, že se lidé rodí a zůstávají svobodní a rovni ve svých právech. Evokuje totiž téměř všechny základní obecné charakteristiky lidských práv, a to rovnost práv lidí, náležením všem lidem bez rozdílu (tedy univerzálnost), svobodu lidí ve smyslu ochrany před neoprávněnými zásahy jiných (zejména státu) a nezadatelnost a nezcizitelnost (tedy

¹ O samotném dokumentu blíže pojednávám v kap. č. 3.

² Ke komplikovanosti ospravedlnění de facto nutnosti pozitivněprávního zakotvení konkrétních lidských práv přispívá také oblíbené tvrzení tvůrců různých katalogů lidských práv, že vytvoření seznamu konkrétních lidských práv ještě neznamená, že jde o neměnné definitivum (např. Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/lidska-prava-v-kostkach> [29. 7. 2012]), což znamená, že jde o demonstrativní výčty a definitivní obsah lidských práv je tak nekompletní a nejasný.

nemožnost reálného odejmutí či převedení takových práv) (Clapham, 2007: 10; Robertson, 2005: 193). Vedle toho je třeba také zdůraznit, že lidská práva jsou navzájem velmi provázaná a užívání jednoho tedy vede samo o sobě k přístupu k dalším. Tento mechanismus funguje i naopak, totiž že odepření jednoho práva se většinou přímo negativně dotkne také dalších práv. Lidská práva lze tedy označit také za nedělitelná a vzájemně závislá (interdependentní).³

Pro úplnost podkapitoly je nutné krátce zmínit problematiku interpretace lidskoprávních norem. Právní normy upravující základní lidská práva jsou totiž z principu postaveny poměrně obecně, což dává velký prostor různým interpretačním možnostem. Pomocí lidskoprávních norem lze obhájit, ale také zároveň nařknout z jejich porušení velké množství různých projevů lidského chování a nejednou díky rozdílné interpretaci může snadno nastat situace, že jedno chování může být posouzeno stejně dobře jako výkon lidského práva i jako porušení jiného. Pro řadu advokátů je lidskoprávní rétorika atraktivním a účinným způsobem, jak pomocí kvalitního argumentování konkrétní interpretace lidskoprávních norem vyhrávat soudní pře. Vlastností právních norem upravujících lidská práva tedy mimo jiné je vysoká míra kulturní determinovatelnosti – hodně záleží na kulturním prostředí, ve kterém jsou uplatňovány, neboť značně ovlivňuje jejich interpretaci přijímanou justičními orgány (Clapham, 2007: 1-2).

2.2. Členění lidských práv

Pro potřeby právně-teoretické i praktické při tvorbě právních předpisů je v postatech nevyhnutelné poměrně rozsáhlou paletu lidských práv vhodně rozčlenit. Hledisek členění je samozřejmě velké množství, většina z nich má ale spíše teoretický význam. Možné je např. členění lidských práv podle hlediska subjektu, tedy podle toho, kdo je uplatňuje. Nejjednodušeji lze takto rozeznat lidská práva uplatňovaná jednotlivcem a uplatňovaná více jednotlivci najednou jako celkem. I tento celek je však možno dále členit a rozlišit tak lze práva individuální, práva skupinová a práva kolektivní. Individuální práva se vyznačují tím, že náleží jednotlivci a uplatňuje je sám (např. právo na život). Práva skupinová může naopak realizovat pouze skupina, které je právo určeno (např. shromažďovací právo). Kolektivní práva vykonává sice skupina, ale uplatňovat je může každý jednotlivec zvlášť (např. práva národnostních menšin) (Šišková, 2008: 19).

³ Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/lidska-prava-v-kostkach> [29. 7. 2012]

Nejběžnější a v praxi nejpoužitelnější způsob dělení lidských práv⁴ souvisí s tzv. generační teorií, která se v mírných obměnách stala základem pro rozlišování jednotlivých druhů práv i v řadě mezinárodních i vnitrostátních katalogů lidských práv. Nejběžnějšími generačními teoriemi lidských práv jsou rozdělení procesu jejich geneze na tři, popř. čtyři etapy – generace. Trojgenerační teorie je již spíše reakcí na chronologický vývoj vnitrostátní a mezinárodní právní kodifikace lidských práv. První generací se rozumí práva osobní, občanská a politická pronikající do právních řádů již od 17. století. Do druhé generace se řadí práva hospodářská, sociální a kulturní, jež se začala promítat do podoby právních řádů na přelomu 19. a 20. století. Konečně třetí generaci tvoří tzv. práva nová či moderní, nazývaná také práva solidarity, se kterými se lze setkat zhruba od 70. let 20. století. Čtyřgenerační pojetí historického vývoje lidských práv je odvozeno od obsahu jednotlivých lidských práv, pro strukturování právních norem je tedy spíše inspirací. Práva první generace se týkají ochrany lidského života a důstojnosti, druhá generace zahrnuje hlavně práva politická, do třetí generace patří práva hospodářská, sociální a kulturní a čtvrtá generace již není obsahově vyhrazená a společná je jim jen jejich „novost“ (Šišková, 2008: 20-23). Jednotlivé kategorie práv, jak je rozlišují generační teorie, nyní rozeberu podrobněji.

Tzv. osobní, občanská a politická práva mají svůj původ hlavně ve vlně buržoazních revolucí v 17. – 19. století, významnou roli sehrála hlavně revoluce francouzská. Lidská práva osobní jsou pokládána za zřejmě vůbec nejdůležitější, neboť se mezi ně řadí právo na život – fyzickou existenci člověka, subjektu lidských práv. Dalšími typickými osobními právy jsou zákaz mučení a nelidského zacházení či zákaz otroctví a nucených prací. V zásadě je za osobní práva možno pokládat také různé procesní záruky ochrany lidských práv, tedy např. právo na spravedlivý soudní proces, právo na obhajobu, zákaz nezákonného trestu aj. Politická práva a svobody zahrnují především aktivní a pasivní volební právo do volených úřadů státních institucí. Dále se mezi ně řadí také svoboda projevu, svoboda myšlení, svědomí, náboženského vyznání a svoboda sdružování a shromažďování. Práva občanská se velmi silně překrývají s politickými a osobními, v podstatě jde spíše o omezení obou zmíněných na okruh práv přiznávaných pouze státním příslušníkům dané země (Šišková, 2008: 17, 20-21).

⁴ Existují samozřejmě i jiná členění lidských práv, než ono standardní podle hlediska historické geneze. Zajímavé je např. členění podle univerzalistické politické koncepce, ze které jednotlivé oblasti lidských práv vychází. Lze tak rozlišit lidská práva do tří generací: první generací tvoří práva na ochranu před zásahy státní moci do soukromé sféry (liberální doktrína západu), druhou generací lidských práv jsou myšlena práva na státní podporu jednotlivce v sociální oblasti (socialistická doktrína východu) a konečně pod třetí generací lidských práv se rozumí práva postkoloniální, tedy zejména právo na příznivé životní prostředí, kolektivní solidaritu, sebeurčení aj. (Scheu, 2008: 5).

Práva řazená do kategorie práv hospodářských, sociálních a v původním smyslu také kulturních mají většinou původ v aktivitách dělnického hnutí v 19. století. Jsou tedy reakcí na ekonomický liberalismus aplikovaný na moderní průmyslovou společnost. Nejdůležitějším hospodářským právem v této době bylo logicky právo na práci, ovšem postupem času přibýly požadavky pracujících na zaměstnavatele, usilovali např. o únosné pracovní podmínky, ochranu zdraví při práci a spravedlivou odměnu za práci. Výsledkem bylo pronikání hospodářských a sociálních práv do legislativy moderních národních států, a to obvykle s rozvojem demokracie a tedy větší možností chudších vrstev obyvatelstva (tedy právě hlavně dělníků) prosazovat pomocí politického zastoupení své zájmy (Clapham, 2007: 12; Gledhill, 1997: 77-84). Kromě zmíněného práva na práci se obvykle určitým způsobem právně zakotvila práva na spravedlivou odměnu za práci, na bezpečné pracovní podmínky, na zdraví a lékařskou pomoc, na kolektivní vyjednávání (organizování odborů) či na sociální zabezpečení (Šišková, 2008: 20-21). Mírně stranou tak stojí kulturní práva, která jsou dnes chápána obvykle poněkud odlišně. U tzv. kulturních práv totiž došlo, zejména za posledních několik dekád, k významnému posunu v jejich pojetí a chápání. Původní kulturní práva, jak je prezentuje např. čl. 27 Všeobecné deklarace lidských práv OSN (k dokumentu blíže viz. kap. č. 3), totiž byla prezentována spíše jako práva na participaci na kulturním životě ve smyslu umělecké tvorby a výzkumu. Kulturními právy tak byla tedy např. právo na vzdělání či právo na neomezovanou literární tvorbu (zákaz cenzury knih). Nesouvisela tedy v podstatě nijak s respektováním vzájemných kulturních odlišností a vzájemnou tolerancí lidí různých kultur (Gledhill, 1997: 70).

Zejména po druhé světové válce se projevilo, že klasická občanská lidská práva, která již většina států světa měla zakomponována ve svých ústavách, mají de facto pouze formální charakter a jsou do značné míry neuplatnitelná v praxi bez současného přiznání lidských práv hospodářských, sociálních a kulturních. Např. práva politická či právo na osobní svobodu a bezpečnost totiž začala v kontextu moderní průmyslové společnosti za absence práv na vzdělání, na práci, na spravedlivou mzdu apod. ztrácet na účinnosti (Potočný, Ondřej, 2006: 93).

Poslední generace lidských práv mívá ve všech generačních teoriích základ v poválečném období, obvykle v tzv. nových sociálních hnutích v 60. letech a v reakci na rozsáhlou dekolonizaci Afriky.⁵ Řadí se sem práva převážně kolektivního typu, nejtypičtějšími jsou asi právo na příznivé životní prostředí a právo na mezinárodní solidaritu.

⁵ Vývoj prozatím poslední generace lidských práv byl zjevně silně ovlivněn přijetím Africké charty o lidských právech a právech národů (Šišková, 2008: 21).

Je ovšem třeba přiznat, že obsah poslední generace lidských práv je stále spíše nedokončenou kapitolou, proces jejich stanovování pokračuje v postatě i v současnosti. Bývají sem dále řazena např. právo na mír, právo na volbu životního stylu, práva sexuálních menšin aj. (Šišková, 2008: 20-23).

2.3. Lidská práva v mezinárodním kontextu

Reálné přesvědčení, že je třeba, aby byla lidská práva chráněna nejen vnitrostátně, ale také mezinárodním společenstvím, vzniklo až během druhé světové války, kdy vycházely najevo nehumánní praktiky nacistického Německa vůči velmi početným skupinám lidí, zejména vůči osobám židovského vyznání. Velmi zjednodušeně lze dokonce tvrdit, že největší vliv na rozšíření přesvědčení, že ochrana lidských práv je také mezinárodní starostí, ač samozřejmě nepřímý, měl právě holocaust (Richard, 2009: 88-92). Mezinárodní společenství se také stalo vrchním vykladačem pojmu lidská práva, neboť základním znakem lidských práv bylo stanoveno formální hledisko – to, co je sepsáno ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Analogicky tak lze také tvrdit, že lidskými právy jsou taková práva, která jsou přiznávána mezinárodními lidskoprávními úmluvami.⁶ Přesto jsou to stále státy, o kom je předpokládáno, že budou primárními ochránci lidských práv svých občanů a cizinců na svém území. Mezinárodněprávní normy o ochraně lidských práv jsou adresovány opět převážně právě státům, a to jako povinné straně – zavazují státy vůči jednotlivcům k povinnosti dodržovat a chránit lidská práva, a to (pohledem univerzalistické teorie lidských práv) bez ohledu na politický, ekonomický a kulturní systém.⁷

Téma lidských práv se do popředí mezinárodněpolitické rétoriky světových mocností dostalo opětovně po skončení studené války, kdy částečně vyplnilo prostor vzniklý porážkou východního bloku a tím pádem snížením významu tzv. velkých politických vyprávění (západní liberální a východní komunistické). Lidskoprávní idea se měla stát novou globalizovanou politickou hodnotou, společnou skutečně všem. Je obecně velmi pozoruhodné, že se téměř všechny vlády zemí světa dokáží dlouhodobě shodovat na tom, že skutečně každý člověk by měl mít určitá základní práva, která je třeba chránit i mezinárodním právem. Praktické provedení se brzy ukázalo jako těžko proveditelné díky rozdílnosti kulturních prostředí, což ovšem bylo interpretováno nikoliv jako důsledek kulturních

⁶ Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/lidska-prava-v-kostkach> [29. 7. 2012]

⁷ United Nations Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx> [20. 7. 2012]

odlišností, nýbrž jako označení některých „problematických“ kulturních zvyklostí za obyčejnou krutost. Vedlo to samozřejmě k prohloubení sporů univerzálního a relativistického pojetí lidskoprávní ideje v průběhu devadesátých let minulého století (Wilson, 1997: 1-3).

Kulturní relativisté kritizují univerzální pojetí lidských práv z toho důvodu, že chápou lidská práva jako zcela neoddělitelná od tradic a historických a kulturních pout, tudíž jako obecně neaplikovatelný sociální konstrukt daného kulturního okruhu, stejně jako údajná lidská přirozenost, kterou argumentuje přirozenoprávní škola. Pro některé kulturní relativisty dokonce znamená pojem „lidská přirozenost“ v právních normách jen synonymum pro „předsudky západní civilizace“ a tvrdí, že žádná přirozená, nezadatelná a nezcizitelná lidská práva zkrátka neexistují (Krejčí, 2011: 7; Wilson, 1997: 4-5). Zejména z oblastí východní a jihovýchodní Asie a Středního východu zaznívají názory, že celá koncepce lidských práv, jak je obvykle jako obecně platná představována, je ve skutečnosti pouhou pojmovou konstrukcí a produktem neschopnosti obyvatel západních zemí vcítit se prostředí kultury a myšlení v jiných částech světa (Zbořil, 2008b: 14). Typickým příkladem z praxe je konstrukce mezinárodněprávních dokumentů o lidských právech. Přestože např. ustanovení článku 2 Všeobecné deklarace lidských práv OSN (blíže k dokumentu viz následující kapitola) přiznává lidská práva všem lidem bez rozdílu pohlaví, rasy, náboženského vyznání, jazyka, národnostního a sociálního původu, politického smýšlení, rodové příslušnosti či majetku, jde o dokument vyprodukovaný osvícenstvím a historickým kontextem evropské a později severoamerické civilizace, což z něj v očích právě některých výše vyjmenovaných skupin lidí dělá spíše partikulárně použitelnou instrumentální konstrukci než dokument chránící obecné zájmy (Wilson, 1997: 4; Zbořil, 2008a: 3). Na druhou stranu ovšem lze obratem za pouhou politickou doktrínu sloužící partikulárním zájmům (takovým, které dodržování lidských práv chápou jako přítěž) označit právě také třeba proklamované „asijské“ pojetí lidských práv aj. (Zbořil, 2008b: 14).

Pokud tedy navzdory poměrně relevantní kritice lze usoudit, že ochrana lidských práv ve smyslu Všeobecné deklarace lidských práv náležící státům i mezinárodnímu společenství je žádoucí, je znovu potřeba se zamyslet nad tím, jaké nástroje pro prosazení dodržování lidských práv k tomu může být užito. Teoretiky mezinárodního práva je stále velmi diskutovanou otázkou tzv. humanitární intervence,⁸ tedy vnější mocenský zásah, obvykle v podobě vojenské akce, do oblasti jurisdikce jinak suverénního státu, jehož účelem je zabránit

⁸ Právní i filosofické aspekty humanitární intervence jsou velmi komplikované a ve své práci nevidím dostatek prostoru ani smyslu zabývat se jimi podrobně. Blíže o problematice humanitární intervence např. Richard, 2009: 166-177; Robertson, 2005: 89-90.

tamějšímu rozsáhlému porušování lidských práv, zejména genocidě (Robertson, 2005: 89). Největším zastáncem humanitárních intervencí jsou dlouhodobě Spojené státy americké (viz také případová studie, kap. 5), u nichž se zároveň nejvíce diskutují úskalí tohoto nástroje mezinárodní ochrany lidských práv – riziko zneužití pro partikulární zájmy toho, kdo intervenci provádí (Richard, 2009: 166-167). Humanitární intervence vždy čelí závažným morálním a etickým dilematům – je vždy velmi složité posoudit, kdy narušení cizí státní suverenity (a tedy porušení jedné z nejdůležitějších zásad mezinárodního práva vůbec) v konkrétním případě lze ospravedlnit záchranou lidských životů a zabráněním humanitární katastrofě (Richard, 2009: 177). Ve své práci tedy budu posuzovat raději jiné, právně nekontroverzní či alespoň méně kontroverzní efektivní možnosti mezinárodního společenství, jak úspěšně chránit lidská práva.

Poslední problematikou, které se v první kapitole své práce dotknu, je otázka právní síly mezinárodněprávních norem o lidských právech. Eliška Wagnerová (2007) popisuje celkem čtveřici možných odpovědí na otázku, jakou právní silou mají mezinárodní úmluvy o lidských právech v právních řádech jednotlivých států, resp. jak je otázka právní síly těchto mezinárodních smluv v právních řádech řešena. První možností je postavení mezinárodních smluv o lidských právech na roveň jakýchkoli jiných mezinárodních smluv a o právní síle normy tedy rozhoduje její forma, nikoliv obsah (typické např. pro současnou Českou republiku). Druhý model již rozlišuje mezinárodní smlouvy o lidských právech a jiné mezinárodní smlouvy, obvykle mají lidskoprávní smlouvy určité privilegované postavení (např. v ČR před novelou Ústavy č. 395/2001 Sb.). Třetím modelem, který Wagnerová uvádí, je případ, kdy je právní síla mezinárodních smluv o lidských právech modifikována judikaturou ústavního soudu daného státu. Nejvíce se tomuto modelu blíží zřejmě Spolková republika Německo. Poslední čtvrtý model vychází z faktu, že v ústavě státu není o právní síle mezinárodních smluv vůbec zmínka, a proto je prakticky výhradně otázkou ustálené judikatury soudů. Zejména u čtvrtého modelu, používaného např. v Izraeli, lze pochybovat o jeho vhodnosti (Wagnerová, 2007).

Možných odpovědí na dotaz, co jsou to lidská práva, je tedy, jak bylo ukázáno, velké množství. Vzhledem k tomu, že nechci příliš sklouzávat k filosofickému přístupu, je třeba představit stručný a ucelený pohled na lidská práva, jak s tímto pojmem bude zacházeno

v následujících částech mé práce. Vycházím z pojetí, které zastává OSN⁹ – organizace, která se v praktické rovině na celosvětové úrovni zabývá lidskými právy zřejmě nejobsáhleji. Nejdůležitějšími znaky lidských práv, jak je budu dále pojímat, chápu jejich univerzálnost (náleží všem lidem bez rozdílu národnosti, rasy, jazyka, vyznání, politického přesvědčení aj.), nemožnost jejich podléhání jakékoliv formě diskriminace, garantovanost vnitrostátními i mezinárodními právními normami včetně obyčejů, nezcizitelnost, nezadatelnost se zákonnými výjimkami, nedělitelnost a rovnost.

3. Ochrana lidských práv v mezinárodním právu veřejném

Mezinárodněprávní ochrana lidských práv je už v právní teorii sama o sobě velmi důležitá, až revoluční, a tvoří nové paradigma. Mezinárodněprávní doktrína 19. a počátku 20. století jasně stanovila, že práva a povinnosti podle mezinárodního práva přísluší výhradně suverénním státům. S nástupem mezinárodněprávní ochrany lidských práv se značně posiluje role jednotlivce v mezinárodním právu, celá řada práv je směřována do jeho rukou a nastává tak posun jednotlivce do pozice subjektu mezinárodního práva – pozice dříve vyhrazené státům (Scheu, 2008: 4). Mezinárodněprávní úprava je zaměřena především na snížení možnosti jinak suverénních států zasahovat do života a postavení osob na jeho území zcela volně. Právě mezinárodní rozměr ochrany lidských práv má být určitou pákou na jednotlivé státy, aby výkon své vnitřní suverenity v tomto smyslu výrazně omezily (Ondřej, 2009: 147; Richard, 2009: 39).

Nejvýraznější rozvoj prodělala mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv po druhé světové válce, zárodky však můžeme nalézt již v období meziválečném, kdy se ustálily některé mezinárodní obyčeje, zejména poskytování některých práv cizincům a obecně formulovaná zásada humanity. Jejich aplikace v praxi ovšem byla často rozporuplná, což se projevilo nejvíce právě ve druhé světové válce (Ondřej, 2009: 147; Potočný, Ondřej, 2006: 92-93). Zaměřím se tedy nyní výhradně na popis a analýzu poválečného období, přičemž oddělují světovou a evropskou větev vývoje.¹⁰ Zejména západoevropské poválečné

⁹ Pohled OSN na lidská práva je přehledně rozpracován na United Nations Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatAreHumanRights.aspx> [20. 7. 2012]

¹⁰ Jak jsem předaslala v Úvodu práce, mimoevropské regionální mezinárodněprávní dokumenty o ochraně lidských práv ze své analýzy vynechávám. Je ovšem nutné ještě navíc zdůraznit, že tak nečiním proto, že by takové dokumenty neexistovaly. V platnosti je např. Americká úmluva o lidských právech přijatá Organizací amerických států v roce 1969 či Africká charta lidských práv a práv národů z roku 1981 (Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/mezinarodni-umluv-y-olidskych-pravech> [23. 7. 2012]).

demokratické státy totiž vykazovaly a dlouhodobě vykazují viditelně výraznější ochotu brát mezinárodní ochranu lidských práv vážně a výrazně se v ní angažují.

3.1. OSN

Založení Organizace spojených národů v roce 1945 (dále OSN) bylo logickou reakcí na selhání Společnosti národů v meziválečném období. Koncepce lidských práv, kterou OSN od počátku jejího vzniku zastává, vychází z přesvědčení, že zajištění mezinárodního míru má velkou spojitost s respektováním základních lidských práv a svobod. Agenda ochrany lidských práv se tedy stala součástí jejího konceptu především proto, že z historické zkušenosti (zejména právě druhé světové války) bylo zřejmé, že státy potlačující lidská práva mají tendenci být agresivní i „navenek“, tedy často vyvolávají mezistátní konflikty včetně válek (Potočný, Ondřej, 2006: 93).

Velmi všeobecně je nutnost chránit lidská práva na mezinárodní úrovni zmíněna už v základním dokumentu OSN – Chartě (Potočný, Ondřej, 2006: 93). V preambuli je prohlášení víry v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské existence a v rovná práva mužů a žen a národů velkých i malých uvedeno jako jeden z hlavních cílů OSN. Dále článek 1 ods. 3 Charty OSN obsahuje ustanovení, že „[cílem OSN je] *uskutečňovat mezinárodní součinnost řešením mezinárodních problémů [...] podporováním a posilováním úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství*“. Zmínku o lidských právech obsahuje mimo jiné též článek 55 Charty OSN, kde je podpora úcty k lidským právům popisována jako stimul pro dosažení blahobytu, stability a přátelství mezi národy. Hlavními výstupy aktivit OSN v zájmu ochrany lidských práv jsou především oficiální deklarace a katalogy lidských práv a mezinárodní smlouvy týkající se lidských práv. Kromě níže podrobněji analyzovaných nejdůležitějších z nich stojí za zmínku minimálně ještě Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia z roku 1948, Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace z roku 1963, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979 nebo Úmluva o právech dítěte z roku 1989.

Všeobecná deklarace LP

Za základní lidskoprávní dokument OSN s celosvětovým významem je považována Všeobecná deklarace lidských práv (dále Deklarace), která byla vytvořena pověřenou Komisí pro lidská práva a schválena Valným shromážděním OSN 10. prosince 1948, a to celkem 48 hlasy (8 států, mj. Československo, se tehdy hlasování zdrželo). Šlo na svou dobu o velmi důležitý dokument, neboť je považován za sepsání obyčejového mezinárodního práva v oblasti ochrany politických, občanských a sociálních práv. Formální hledisko však u Všeobecné deklarace poněkud vázne, jde stále o právně nezávazný dokument, jenž má výhradně doporučující povahu, nikoliv o klasickou závaznou mezinárodní smlouvu, o kterou mnoho států tehdy jednoduše nestálo (Ondřej, 2009: 148; Scheu, 2008: 4-5; Zemanová, 2008: 7-8). Deklarace byla přeložena do více než 300 jazyků a stala se, navzdory své právní nezávaznosti, hojně odkazovaným dokumentem při soudním i mimosoudním domáhání se spravedlnosti prakticky po celém světě (Clapham, 2007: 42). Od vydání Deklarace již uběhlo víc jak 60 let, za které se postoj různých částí světa vůči ideji lidských práv podstatně proměnil. Zvláště fakt, že Deklarace interpretuje lidská práva značně univerzalisticky (všichni mají stejná práva za stejných podmínek a bez ohledu na v podstatě cokoliv), což z ní v zemích nezápadní kultury mnohdy dělá terč kritiky a budí odmítavé postoje. Debaty předcházející vzniku Deklarace totiž oprávněně vyvolávají otázky, nakolik se na tvorbě dokumentu podílely všechny světové kulturní, náboženské a civilizační celky zastávající všechny myslitelné interpretace světa a názory na správné fungování společnosti a nakolik naopak vítězné mocnosti druhé světové války, mezi něž patřily i stále fungující koloniální páni ovládající území zmíněných různorodých kultur (Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Francie) a dokonce represivní totalitní režim (stalinovský Sovětský svaz) (Zbořil, 2008a: 3; Zemanová, 2008: 7-8). Deklaraci je tedy třeba považovat hlavně za rozsáhlý politický rámec, do kterého byly postupně zasazovány nejrůznější právní i mimoprávní mechanismy a různorodí aktéři: státy, mezinárodní organizace vládního i nevládního typu a postupně i jednotlivci (Scheu, 2008: 5).

Deklarace není výslovně strukturována, přesto lze vypočítat v katalogu přiznávaných lidských práv určitý systém. Za první část lze považovat články 1 a 2, jejichž obsahem je přiznání rovnosti všem lidem bez rozdílu. Články 3-19 tvoří část druhou, zaměřenou na lidská práva tzv. první generace (viz. kap. č. 2), tedy práva osobní a občanská. Nalezneme zde např. právo na život, svobodu a bezpečnost (čl. 3), zákaz otroctví (čl. 4), právo na soudní ochranu (čl. 9-11), právo azylu (čl. 14) či právo svobody projevu (čl. 19). Třetí pomyslná část Deklarace se skládá ze článků 20-26, které odráží pokrok společnosti

v politické, sociální a ekonomické oblasti. Přiznává tedy hlavně práva politická (typicky volební právo – čl. 21), pracovní (např. právo na mzdu – čl. 23, ods. 3) a sociální ochrany (zejména čl. 25). Třetí část Deklarace je možno spatřovat v člancích 27 a 28, kde jsou vyjádřena práva kulturní a mezinárodní solidarity.¹¹ Určitou nadstavbu pak tvoří články 29 a 30, které řeší samotnou realizaci práv přiznávaných Deklarací, ovšem žádný reálně donucující mechanismus neobsahují (Zemanová, 2008: 7).¹²

Navzdory právní nezávaznosti nelze význam Deklarace podceňovat. Její znění se stalo základem pro pozdější nejvýznamnější závazné mezinárodní smlouvy týkající se problematiky ochrany lidských práv, zejména pro Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (viz další podkapitola) a na celosvětové úrovni pro tzv. Mezinárodní pakty o lidských právech – dvojici dokumentů z roku 1966, o kterých bude pojednáno podrobně (Čepelka, Šturma, 2008: 406; Ondřej, 2009: 148; Potočný, Ondřej, 2006: 93; Scheu, 2008: 5). Dále má také Deklarace výrazný symbolický význam, je hojně využívána při argumentaci postupu proti nedemokratickým represivním režimům, které odmítají akceptovat mezinárodněprávní instrumenty (Zemanová, 2008: 6).

Mezinárodní pakty o lidských právech

Zřejmě nejdůležitějšími právně závaznými katalogy lidských práv s celosvětovým dosahem jsou dva tzv. Mezinárodní pakty o lidských právech schválené roku 1966, tedy Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.¹³ Každý z paktů upravuje jinou oblast lidských práv, odlišná je též povaha jejich uplatnitelnosti ve vnitrostátním právu. Oba pakty mají však celkově univerzální charakter, garantují práva všem jednotlivcům pobývajícím na území signatářských států, a to obvykle bez rozdílu. Výjimky existují jen v některých oblastech, liší se přiznávání některých práv cizincům či naopak občanům (Ondřej, 2009: 148-149). Vypracování mezinárodněprávně závazného dokumentu, který bude dostatečně velký počet států ochoten

¹¹ S vyčleněním třetí části Deklarace se s citovaným zdrojem plně neztotožňuji. Práva chráněná články 27 a 28 Deklarace podle mého názoru nejsou propojena společným objektem ochrany a jejich vzájemná souvislost uváděná Zemanovou (2008: 7) mi není zcela zřejmá.

¹² Podrobnější obecný výčet lidských práv přiznávaných Deklarací je k nalezení např. v Potočný, Ondřej, 2006: 94-95.

¹³ Mezinárodní pakty uvádím v tomto pořadí navzdory jejich oficiálnímu očíslování, kde Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech má přídomek Pakt I a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech má přídomek Pakt II (Čepelka, Šturma, 2008: 406-407). Obrácené pořadí používám proto, že se mi jeví logičtější se věnovat nejprve dokumentu s propracovanější a rigidnější úpravou historicky starších lidských práv.

schválit a řídit se jím, bylo pochopitelně daleko obtížnější než vydat nezávaznou deklaraci. V době vzniku Mezinárodních paktů bylo nutné počítat s politickou realitou studené války a najít uznávaný minimální standard lidských práv u států západního bloku, států východního bloku i u nezúčastněných států. Procedura schvalování a ratifikace Mezinárodních paktů trvala více než deset let, v platnost vstoupily až počátkem roku 1977 (Potočný, Ondřej, 2006: 95).

Mezinárodní pakt o politických a občanských právech působí jako striktnější a jednoznačnější dokument než druhý z Mezinárodních paktů. Lidská práva v něm obsažená jsou koncipována jako samovykonatelná a jejich omezení se v zásadě připouští jen ve velmi výjimečných případech stanovených paktem samotným (národní bezpečnost, veřejný pořádek, ochrana zdraví atd.). Signatářské státy aplikují povinnost Mezinárodního paktu o občanských a politických právech řeší transformačním zákonodárstvím, např. v České republice je jeho obsah promítnut do znění Listiny základních práv a svobod (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.) a také do znění čl. 10 Ústavy (Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.) (Ondřej, 2009: 148). Některá ustanovení Mezinárodního paktu o občanských a politických právech jsou dokonce považována za kogentní normy a má se tedy za to, že jde o pouhé písemné vyjádření již existujících mezinárodněprávních obyčejů (Ondřej, 2009: 149-150). Konkrétně jde o práva uvedená v čl. 4, ods. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, tedy lidská práva garantovaná články 6, 7, 8, 11, 15, 16 a 18, tedy právo na život (nevyklučuje se ovšem trest smrti¹⁴), zákaz mučení, zákaz otroctví, zákaz uvěznění za nedostání smluvnímu závazku, zákaz trestání činů v době spáchání netrestných, právo na uznání právní osobnosti a právo na svobodu vyznání. Vedle kogentních předpisů obsahuje pakt mnoho dalších omezitelných práv, mimo jiné např. právo na svobodu a bezpečnost, právo na soukromí, právo na svobodu myšlení a svědomí, právo na svobodu projevu, právo na svobodu shromažďování a sdružování, právo na ochranu menšin, zákaz válečné propagandy či zákaz různých forem diskriminace (Čepelka, Šturma, 2008: 408-409).

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech má charakter unifikační normy – má směřovat ke sjednocování vnitrostátních právních předpisů upravujících ochranu lidských práv. Neznamena to ovšem, že by se jeho text měl přímo přenést do vnitrostátních právních řádů, jak je tomu naopak poměrně běžné v mezinárodním právu soukromém. Snaží

¹⁴ Zákaz trestu smrti obsahuje až Druhý opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech z roku 1989, ke kterému ovšem stále většina států OSN nepřistoupila, mimo jiné např. Spojené státy Americké (Potočný, Ondřej, 2006: 95).

se unifikovat především hlavní zásady, tvořit určitý rámec, kterému zavázané země musí svou vnitrostátní právní úpravou vyhovovat (Čepelka, Šturma, 2008: 409-410).

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech je koncipován méně rigidně,¹⁵ co se ochrany v něm přiznávaných lidských práv týče. Bývá považován za tzv. měkké právo – závazek sice platí, ale míra jeho realizace se odvíjí od možností smluvních stran. Souvisí to zejména s výraznými rozdíly ve stupni hospodářského a sociálního rozvoje jednotlivých států v současném světě. Pakt tak poměrně vágně zavazuje státy jen k podniknutí takových opatření, aby se plného uskutečnění přiznávaných práv v neurčitě budoucnosti postupně dosáhlo (Ondřej, 2009: 148-149; Potočný, Ondřej, 2006: 95). Samotný dokument je podstatně kratší než Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, obsahuje především řadu lidských práv pracovního charakteru (např. čl. 3 a 5: rovnost příležitostí, čl. 6, 7 a 9: právo na práci, na mzdu a sociální zabezpečení, čl. 8: právo tvořit odbory) a humanitárního charakteru (čl. 10: právo na ochranu a pomoc rodině, čl. 11: právo na výživu a přiměřený životní standard, čl. 12: právo na zdravotní péči, čl. 13 a 14: právo na vzdělání).

Oba mezinárodní pakty mají odlišný systém zajišťovacích opatření, která mají zajistit dodržování v nich obsažených závazků signatářskými státy. Podrobněji se jimi budu zabývat v následující kapitole.

3.2. Evropa

Vize účinně chránit na mezinárodní úrovni lidská práva se výrazně projevila v Evropě po druhé světové válce. Selhání Společnosti národů a viditelná nedostatečnost různých nezávazných prohlášení o nutnosti respektovat lidská práva vedla ke snaze o vytvoření nové, funkční a efektivní mezinárodní organizace. K „celosvětové“ OSN logicky panovala jistá skepse a zaznívaly myšlenky, že je třeba řešit hlavně rozpory v Evropě a tak zabránit humanitárním katastrofám, zejména dalším válečným konfliktům. Tuto ideu propagoval zejména britský ministerský předseda Winston Churchill (Hubálková, 2003: 9-10). Zatímco mírovou agendu nakonec převzala převážně OSN, na mezinárodněprávní úpravě ochrany

¹⁵ Potočný a Ondřej (2006: 96) uvádí, že důvodem menší přísnosti Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech je způsobeno tím, že ochranu práv občanských a politických jsou státy schopny zajistit vnitrostátními prostředky poměrně jednoduše, zatímco ochranu hospodářských, sociálních a kulturních práv nikoliv, pokud nedisponují dostatečnými prostředky pramenícími z vysoké úrovně rozvoje státu. Podle mého názoru však svou roli sehrála také politicky motivovaná neochota mnohých států nechat si zasahovat do citlivých otázek hospodářské a sociální politiky, přestože prostředky na skutečně odhodlanou realizaci ustanovení Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech reálně disponují.

lidských práv se na území Evropy pracovalo dále. Nejdůležitějším krokem pro vytvoření systému umožňujícímu efektivní vymáhání dodržování lidských práv bylo bezesporu založení organizace Rada Evropy se sídlem ve Štrasburku v roce 1949 desítkou států západní Evropy.¹⁶ K mezinárodní ochraně lidských práv se během svého rozšiřování a institucionálního vývoje postupně stále více hlásila také Evropská společenství, resp. Evropská unie.

3.2.1. Rada Evropy

Rada Evropy je mnohem méně institucionalizovanou organizací než např. současná Evropská Unie, stojí zcela mimo její struktury. Prvotní náplní činnosti Rady Evropy bylo sepsání a schválení mezinárodního právně závazného lidskoprávního dokumentu a vytvoření nezávislého orgánu rozhodujícího o stížnostech na jeho porušování. Tento orgán měl mít charakter soudu a potenciální stěžovatelé měli dostat možnost účinného vynucení práv, na které by měli nárok na základě dokumentu (Hubálková, 2003: 10-11). Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla podepsána v Římě v roce 1950, v platnost však vstoupila až o tři roky později (3. 9. 1953). Dokument byl následně průběžně doplňován celkem čtrnácti¹⁷ protokoly, které rozšířily jednak hmotněprávní základ a jednak procesněprávní postupy (Ondřej, 2009: 153; Šišková, 2008: 110). V současnosti má Rada Evropy již 47 členských zemí – téměř všechny evropské státy (čítaje i Ruskou federaci a Turecko, plným členem však není Vatikán/Svatý stolec a zcela mimo Radu Evropy stojí Bělorusko) a také trojice zakavkazských republik (Arménie, Ázerbájdžán, Gruzie). Česká republika¹⁸ je členem Rady Evropy od 30. června 1993. Status pozorovatelské země má pětice neevropských států (Izrael, Japonsko, Kanada, Mexiko, USA) a také Svátý stolec. Specifické postavení v Radě Evropy má také Evropská unie (blíže viz další podkapitola).¹⁹

¹⁶ Státy formujícího se východního bloku se logicky k iniciativě západních států nepřidaly, chyběly rovněž tehdy nedemokratické státy jihozápadní Evropy – Portugalsko a Španělsko. Zakládajícími státy Rady Evropy se tedy staly Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Švédsko a Spojené království (Council of Europe, <http://www.coe.int/aboutcoe/index.asp?page=datescles&l=en> [18. 7. 2012]).

¹⁷ Se schválením a ratifikací zatím posledního, čtrnáctého protokolu dlouhodobě otálela Ruská federace. Proces ratifikace byl úspěšně dokončen až v roce 2010, kdy aktualizované znění Úmluvy mohlo konečně vstoupit v platnost. Hlavní změnou, kterou Protokol č. 14 přinesl, je možnost odmítání zjevně nepřijatelných stížností samosoudcem (Marejčík, 2010).

¹⁸ Česká republika vyhlásila Evropskou úmluvu na ochranu lidských práv a základních svobod pod č. 209/1992 Sb. (Ondřej, 2009: 151).

¹⁹ Council of Europe, <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=47pays1europe&l=en> [18. 7. 2012]

Jak bylo naznačeno, hlavním cílem Rady Evropy je efektivně vymáhat dodržování lidských práv stanovených Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“) na území členských států, a to pomocí nezávislého²⁰ rozhodčího orgánu, kterým se stal Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku. Územní působnost Úmluvy je stanovena způsobem pro mezinárodní právo spíše netypickým. V zásadě se totiž úmluva vztahuje na toho, nad kým členský stát vykonává svou svrchovanou moc. Není tedy vyloženě třeba přítomnost daného jedince na území některého z členských států. Naopak není možné se dovolávat ochrany podle Úmluvy jen na základě státní příslušnosti k členskému státu Rady Evropy, pokud dojde k zásahu do lidských práv stanovených Úmluvou na území, kde svrchovanou moc vykonává stát nečlenský (čl. 56 Úmluvy; Hubálková, 2003: 14-15). Osobní působnost Úmluvy je vymezena velmi univerzálně, ochrana podle Úmluvy náleží komukoliv, kdo podléhá jurisdikci členského státu Rady Evropy, tedy i např. osobám bez státní příslušnosti, cizincům z nečlenských zemí, uprchlíkům apod. Kde to povaha přiznávaného práva umožňuje, týká se poskytovaná ochrana též právnických osob. Časovou působností lze rozumět aplikovatelnost Úmluvy v období od uložení ratifikační listiny členského státu až do uplynutí pětileté výpovědní lhůty. Platnost Úmluvy je zamýšlena na dobu neurčitou (Šišková, 113-115).

Věcné působnosti Úmluvy vyčleňují zvláštní odstavce, neboť vypovídá o tom, co je pro mou práci podstatné – co vlastně Úmluva upravuje, resp. jaká lidská práva má chránit. Úpravu je třeba hledat ve člácích 2 až 15 Úmluvy. Práva přiznávaná články 2, 3 a 4 (právo na život, zákaz mučení, zákaz otroctví a nucených prací) jsou považována za práva absolutní, neboť neexistují výjimky, které by umožňovaly jejich nepoužití z vůle členských zemí (Hubálková, 2003: 77). Článek 2 sice stanoví v ods. 2 případy, kdy se o jeho porušení nejedná (zabití při zatýkání, útěku zadržené osoby, v sebeobraně atd.), avšak v žádném případě neumožňuje své omezení či vypuštění, a to ani dočasně. Také článek 5 (právo na svobodu a osobní bezpečnost) obsahuje taxativní výčet situací, kdy nejde o jeho porušení. Absolutní povahu naopak nemá článek 6, tedy právo na spravedlivé řízení, což potvrdila i judikatura Evropského soudu pro lidská práva. Omezení přístupu k soudu je přípustné např. u lidí v nepodmíněném trestu odnětí svobody. Podobně je na tom čl. 7 (uložení trestu jen na základě zákona), kde se připouští omezení v případě spáchání zločinu mezinárodněprávního charakteru, např. genocidy (Hubálková, 2003: 77). Úmluva pamatuje také na případy, kdy je

²⁰ „Nezávislost“ Evropského soudu pro lidská práva je třeba chápat kromě nepředpojatosti soudců, zákazu jejich řízení se národními zájmy či pokyny vlád států apod. také fakt, že, i přes úzký vzájemný vztah, nejde oficiálně o orgán Rady Evropy (Ondřej, 2009: 153).

z důvodu důležitého zájmu (např. národní bezpečnost, územní celistvost, předcházení zločinnosti, ochrany zdraví, zabránění úniku důvěrných informací apod.) a v souladu se zákonem třeba některá garantovaná práva státní mocí omezit. Jde o tzv. bezpečnostní klauzule, které se nacházejí v druhých odstavcích článků 8, 9, 10, 11 a 12 Úmluvy. Dále také článek 15 Úmluvy upravuje možnost dočasného odstoupení od závazků v naléhavé situaci. Tato ustanovení jsou v Úmluvě formulována záměrně tak, aby co nejméně docházelo k jejich zneužívání členskými zeměmi. Přesto se zejména využívání čl. 15 během existence Úmluvy ukázalo být až excesivní, proto byla ustanovení postupně zpřesňována, a to v dodatkových protokolech a také judikaturou Evropského soudu pro lidská práva (Šišková, 2008: 117). Články 13 a 14 Úmluvy (právo na účinný právní prostředek nápravy porušení Úmluvy, zákaz diskriminace) nemají čistě hmotněprávní charakter, jejich samostatné použití je díky jejich znění v podstatě vyloučeno (Hubálková, 2003: 78).

K rozhodování o stížnostech na porušování lidských práv garantovaných Úmluvou je příslušný Evropský soud pro lidská práva (dále „Soud“). Každá členská země volí ze tří navržených kandidátů z řad uznávaných odborníků s vysokým morálním kreditem jednoho soudce na devítileté funkční období bez možnosti znovuzvolení. Konečný počet soudců se tedy rovná počtu členských zemí Rady Evropy (čl. 20-23 Úmluvy). Právě v existenci instituce nezávislého soudu, který je signatáři Úmluvy respektován, spočívá největší síla tohoto systému mezinárodní ochrany lidských práv – kdokoliv, kdo se cítí být poškozován na svých právech garantovaných Úmluvou, má šanci se domoci nápravy, i když vnitrostátní prostředky z jakéhokoliv důvodu selžou. Proceduře domáhání se ochrany individuálních práv se budu podrobněji věnovat až v následující kapitole, kde budu vyhodnocovat reálnost oné proklamované naděje poškozené osoby ochrany lidských práv skutečně v případě potřeby dosáhnout.

Rada Evropy (společně s Mezinárodní organizací práce) se zasloužila o vytvoření ještě dalších poměrně významných mezinárodních lidskoprávních dokumentů, a to Evropské sociální charty a Evropské charty regionálních nebo menšinových jazyků. Evropská sociální charta byla vytvořena roku 1961 a následně významně doplněna dodatkovými protokoly v letech 1988, 1991 a 1996.²¹ Dokument obsahuje katalog sociálních a ekonomických práv, v mnohém se podobá Mezinárodnímu paktu o hospodářských, sociálních a kulturních

²¹ Úprava z roku 1996 byla Českou republikou po dlouhých obstrukcích ratifikována až v letošním roce. (Týden.cz. http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/klaus-ustoupil-senatu-podepsal-dodatek-evropske-socialni-charty_228077.html [25. 7. 2012])

právech. Převzatá je hlavně myšlenka braní zřetele na různou míru hospodářské rozvinutosti jednotlivých členských zemí. Naopak poměrně specifická je Evropská sociální charta v tom, že členské státy nejsou v zásadě nuceny přijmout ji jako celek. Postačí vybrat si určitý minimální počet článků, které se pro danou zemi tímto stanou právně závaznými (Ondřej, 2009: 155; Potočný, Ondřej, 2006: 114-117). Evropská charta regionálních nebo menšinových jazyků je poměrně mladým dokumentem (schválena byla v roce 1992), proces její ratifikace některými členskými státy Rady Evropy stále teprve probíhá.²² Dokument ukládá signatářům jednak povinnost uznávat všechny jazyky tradičně používané na území státu a dbát případně na jejich záchranu jako kulturního dědictví a jednak podporovat používání regionálně používaných jazyků i v úředním styku (Potočný, Ondřej, 2006: 118-119).

3.2.2. *Evropská unie*

Historie právní úpravy ochrany lidských práv Evropských společenství (dále ES), resp. Evropské unie (dále EU) je velmi bohatá a intenzivně souvisí s vývojem tohoto specifického mezinárodního uskupení. Vzhledem k účelu mé práce je třeba se vyhnout úvahám, zda je vůbec možno ještě hovořit o EU jako o mezinárodní organizaci a potažmo, zda má právní úprava ochrany lidských práv v právu EU stále mezinárodní charakter. EU tedy logicky, vzhledem k tomu, že její právní úpravu ochrany lidských práv do své práce řadím, stále chápu jako mezinárodní organizaci složenou ze suverénních členských států, ač samozřejmě s prvky značícími daleko hlubší integraci, než je pro podobná uskupení v současném světě běžná.

Počátky evropské integrace, jež v současnosti má podobu EU, nelze rozhodně spojovat primárně se snahou ochraňovat lidská práva pomocí mezinárodní úpravy. První tzv. zakládající smlouvy, tedy Pařížská smlouva (1951) a Římské smlouvy (1957), se o lidských právech nijak výrazně nezmiňují – je znatelné, že ekonomická motivace evropské integrace tehdy jasně převažovala (Šišková, 2008: 37). O výraznější příklon ES k ochraně lidských práv se zasloužil až na konci 60. let Evropský soudní dvůr (obdoba dnešního Soudního dvora EU), a to zejména přelomovým rozhodnutím známém pod názvem *Stauder*²³ z roku 1969

²² Česká republika ratifikovala Evropskou chartu regionálních nebo menšinových jazyků v roce 2006 (Vláda České republiky, <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/aktuality/ratifikace-evropske-charty-regionalnich-ci-mensinovykh-jazyku-21031/> [2. 8. 2012]).

²³ Případ se projednával pod číslem 29/69, rozhodnutí padlo 12. prosince 1969. Šlo o spor německého občana Ericha Staudera a úřadu Ville d'Ulm - Sozialamt, kde se Stauder bránil uvádění osobních údajů za účelem příjmu sociální podpory v podobě nároku na zlevněné máslo (považoval tuto povinnost za ponižující), které bylo vyžadováno rozhodnutím Komise ES č. 69/71/EHS. Evropský soudní dvůr tak rozhodoval o předběžné otázce Stuttgartského správního soudu, který o věci rozhodoval, zda je taková povinnost v souladu s obecně závaznými

(Bončíková, Smekal, 2010: 62-63). Do primárního práva pronikla problematika ochrany lidských práv až v roce 1986, avšak jen velmi stručně a obecně – v preambuli Jednotného evropského aktu figuruje zmínka o „[odhodlání] *společně pracovat k podpoře demokracie na základně základních práv přiznaných v ústavách a zákonech členských států, v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a v Evropské sociální chartě, zejména svobody, rovnosti a sociální spravedlnosti.*“ Evropský soudní dvůr (resp. Soudní dvůr EU) si drží výsadní postavení v otázkách postoje ES a později EU v podstatě až do současnosti (Šišková, 2008: 36-37).

Mezinárodní ochrana lidských práv se dostala do popředí zájmu vlád členských států a činitelů institucí ES až počátkem devadesátých let 20. století. Postoje reprezentované do té doby hlavně Evropským soudním dvorem se výrazně promítly do znění Smlouvy o Evropské unii (tzv. Maastrichtské smlouvy) z roku 1992 a tento trend pokračoval i v další revizi zakládajících smluv – v tzv. Amsterodamské smlouvě (1997) byla lidská práva označena za zásadu EU. I v průběhu 90. let však stále byl považován za primárního garanta ochrany lidských práv Evropský soudní dvůr a jeho judikatura odvislá hlavně od nepsaných lidskoprávních principů, což se stále více jevílo jako nedostatečné a mnohdy díky nízké předvídatelnosti také jako netransparentní (Bončíková, Smekal, 2010: 63; Všelichová, 2007: 15). Další posun v pronikání problematiky ochrany lidských práv do primárního práva EU přišel přesto až se schválením a ratifikací Lisabonské smlouvy (2009). Ochrana lidských práv na úrovni sekundární legislativy ES/EU však byla již dříve poměrně bohatá, ovšem nejrozumnější směrnice a nařízení měly (a mají) charakter spíše prováděcích a upřesňujících předpisů. Realizují tedy různé dílčí otázky, např. práva na volný pohyb osob, zákaz diskriminace apod. (Šišková, 2008: 43).

Jednou z nejdůležitějších změn, kterou přinesla poslední výrazná změna primárního evropského práva (tedy rozsáhlá novela zakládajících smluv a tzv. protokolů známá pod názvem Lisabonská smlouva), bylo zakomponování Listiny základních práv Evropské unie²⁴

předpisy ES. Dospěl k závěru, že součástí komunitárního práva (dnes právo EU) jsou právě i základní garance lidských práv, které musí omezovat výkon pravomocí ES (Šišková, 2008: 75-76; <http://eu.juristic.cz/219512.html> [22. 7. 2012]). Plné znění rozsudku je k dispozici např. z:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61969J0029:CS:NOT> [22. 7. 2012]

²⁴ Listina základních práv EU má svůj původ již v roce 2000, kdy na konferenci ve francouzském Nice byla přijata Charta základních lidských práv Evropské unie. Vyhlášena byla 7. 12. 2000 jako nezávazná deklarace, tedy nikoliv součást práva EU (tehdy komunitárního práva). Její ustanovení se stala součástí návrhu tzv. Smlouvy o Ústavě pro Evropu z roku 2004 (Šišková, 2008: 36-41; Všelichová, 2007: 15-16). Projekt Evropské ústavy sice selhal, nicméně text Charty základních lidských práv Evropské unie byl přesto využit, protože text II. Části Smlouvy o Ústavě pro Evropu s názvem Listina základních práv Unie se převážně shoduje (text byl částečně upraven v roce 2007) s textem aktuálně platné Listiny základních práv Evropské unie (srov. Francová,

přímo do Smlouvy o Evropské unii (dále SEU). V článku 2 SEU nalezneme, že „*Unie je založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin. Tyto hodnoty jsou společné členským státům ve společnosti vyznačující se pluralismem, nepřipustností diskriminace, tolerancí, spravedlností, solidaritou a rovností žen a mužů.*“ Právě toto ustanovení je pokládáno za nejobecnější základ přihlášení se k lidskoprávním idejím členských států EU (Bončková, Smekal, 2010). Konkretizování postoje EU k mezinárodní ochraně lidských práv přichází v článku 6, ods. 1 SEU, který po přijetí a ratifikaci Lisabonské smlouvy mimo jiné stanoví, že „*Unie uznává práva, svobody a zásady obsažené v Listině základních práv Evropské unie [...], jež má stejnou právní sílu jako Smlouvy.*“ Takové ustanovení by mohlo navodit dojem, že aplikování a vynucování ustanovení Listiny základních práv EU se stává novou pravomocí orgánů EU, což však popírá hned následující ustanovení, totiž že „*Listina [základních práv EU; pozn. autorka] nijak nerozšiřuje pravomoci Unie vymezené ve Smlouvách.*“ Odpovědné orgány se s touto poněkud nepřehlednou formulací vyrovnávají obvykle tak, že je sice Listina základních práv EU považována za součást primárního práva EU, ale nikoliv za součást zakládajících smluv.²⁵

Další důležitá a dobře známá změna ve fungování EU, kterou přinesla Lisabonská smlouva, má z právního hlediska velký význam – EU získala tzv. právní subjektivitu,²⁶ díky které může vystupovat jako subjekt mezinárodněprávních vztahů (Cihelková-Švarc-Bič, 2010: 3). Pro mou práci má tento fakt význam díky znění článku 6, ods. 2 SEU, kde se hovoří o přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, tedy jednomu z vůbec nejdůležitějších mezinárodních kodexů lidských práv. Obecný rámec aktuálního stavu právní formy ochrany lidských práv na úrovni EU dokresluje čl. 6, ods. 3 SEU, kde jsou Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a také základní práva, „*[...] která vyplývají z ústavních tradic společných členským státům*“ označeny za obecné zásady práva EU. Na první pohled poměrně stručná a jednoduchá úprava postoje EU k ochraně lidských práv je v důsledku naopak velmi komplikovaná a vyžádá si další prostor. Konkrétně se nyní zaměřím na její jednotlivé složky, o kterých hovoří čl. 6 SEU.

Listina základních práv EU

2009: 487-505; Charta základních lidských práv Evropské unie: 15-28; Smlouva o Ústavě pro Evropu: Část II, Preambule a články II-51 až II-114).

²⁵ Euroskop, *Listina základních práv EU*, <http://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/> [15. 7. 2012].

²⁶ Právní subjektivita je vyjádřena primárně v čl. 24 SEU (Cihelková, -Švarc-Bič, 2010: 7-8).

Listina základních práv Evropské unie je dokumentem vytvořeným přímo na půdě EU, přičemž konečnému znění a závazné aplikaci po přijetí a ratifikaci Lisabonské smlouvy (viz výše) samozřejmě předcházela dlouhá diskuse a po prvotním zformulování ucelené podoby (tzv. Charty základních lidských práv EU) také řada politických sporů, které v podstatě nadále trvají (Šišková, 2008: 36-37). Snahu o vytvoření „vlastního“ katalogu lidských práv v podobě závazného dokumentu bylo možno pozorovat na půdě Evropského parlamentu a Evropské komise (tedy nikoliv náhodou tzv. nadnárodních orgánů) již od 70. let minulého století. Dlouhodobě skepticky se k možnosti tvořit vlastní lidskoprávní dokument se naopak stavěla Rada EU a vlády členských států celkově (Bončková, Smekal, 2010: 65). Historické a politické pozadí vyústilo nakonec v několik různorodých výjimek pro tři členské státy – Polsko, Spojené království a Českou republiku,²⁷ ovšem lze říci, že je Listina základních práv EU zamýšlena jako nejaktuálnější a potřebám EU nejvíce odpovídající nástroj ochrany lidských práv, ke kterému se ostatně EU dlouhodobě hlásí (viz např. čl. 2 SEU). Jde však o úpravu, která je v platnosti poměrně krátce, tudíž se s ohledem na ochranu lidských práv ve spojení s Evropou mnohem častěji odkazuje na Evropskou úmluvu o lidských právech základních svobodách vzniklou z iniciativy organizace Rada Evropy v roce 1950 (tedy zcela mimo Evropská společenství, potažmo EU, viz výše). Přijetí nového katalogu lidských práv tedy neznamená, že by dosud lidská práva nebyla EU nijak výslovně chráněna (Šišková, 2008: 38).

Listina základních práv EU, v platném znění publikovaná v Úředním věstníku EU pod označením 2010/C083/02, se skládá z preambule a 54 článků rozdělených do sedmi hlav, přičemž klíčem pro členění je postup od nezákladnějších lidských práv typu práva na život a osobní svobodu, přes různé formy osobní svobody (projevu, vyznání, shromažďování apod.) a typická občanská práva (volební právo, právo cestovat aj.) a procesní práva (presumpce nevinny, přiměřenost trestu apod.), až k výkladovým a aplikačním ustanovením na závěr. Zajímavostí je však hlavně prostor věnovaný solidaritě, konkrétně tedy Hlava IV (čl. 27-38), kde je přiznávána celá řada pracovních práv a práv na sociální zabezpečení v těžkých životních situacích, a to poměrně podrobně. Článek 34, ods. 3 například zdůrazňuje potřebu bojovat se sociálním vyloučením, a to i pomocí zajištění bydlení a sociální pomoci. Listina základních práv EU tak oproti řadě dosavadních kodexů lidských práv je v tomto ohledu poměrně dost konkrétní a zdůrazňuje tak svůj evropský původ, kde má sociální stát silnou

²⁷ Blíže k výjimkám jednotlivých států např. Bončková-Smekal, 2010: 68-75.

tradici. Přesto je jinak samotná existence vlastní EU-normy lidských práv podle některých autorů těžko obhajitelná a považují ji za nadbytečnou²⁸ (Kühn, 2007).

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále Úmluva)

Vznik, obsah a vývoj tohoto dokumentu byl popsán v předchozí podkapitole, proto se nyní změřím jen na vztah Úmluvy a právního systému EU.

Možnost oficiálního přistoupení ES/EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod nebylo zdaleka námětem diskusí jen v posledních několika letech. Naopak, jde o debatu poměrně letitou, její počátky je možno vysledovat již v 70. letech minulého století, kdy byla např. přijata rezoluce Evropského parlamentu O přistoupení ES k Evropské úmluvě o lidských právech (1979) či memorandum Evropské komise O návrhu na přistoupení ES k Úmluvě (1979). Šlo však o právně nezávazné akty, které měly spíše symbolický význam oficiálního přihlášení se ES k lidskoprávní ideji. Podobný charakter měla žádost Rady EU adresovaná Evropskému soudnímu dvoru z roku 1994, která se týkala vypracování posudku ohledně možnosti přistoupení EU jako celku k Úmluvě (Šišková, 2008: 40-41). Až s přijetím Lisabonské smlouvy a získáním právní subjektivity však přistoupení EU k Úmluvě má dostatečně silný pozitivněprávní základ a je také reflektováno Radou Evropy.²⁹

Je otázkou, zda oficiální přistoupení EU k Úmluvě má nějaký smysl, neboť mezi signatáře Úmluvy patří všechny současné členské státy EU.³⁰ Dlouhodobě se totiž mělo za to, že ochranou lidských práv v Evropě se má zabývat Rada Evropy (viz výše) a Evropská společnost, resp. EU mají prohlubovat jiné formy spolupráce evropských států, zejména hospodářskou, justiční, kulturní aj. Státy EU v posledních letech dospěly k názoru, že je nezbytné utvořit vlastní katalog lidských práv pro občany EU – institut evropského občanství sehrál poměrně důležitou roli (Šišková, 2008: 37, 51; Všelichová, 2007: 14). Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod nelze chápat jako ostrou alternativu k Listině základních práv EU, nevylučují se navzájem. Oba dokumenty se sice v mnohém

²⁸ Nadbytečnost Listiny základních práv EU lze spatřovat zejména v tom, že jednak dřívější lidskoprávní judikatura Evropského soudního dvora již stejně vycházela ze společných ústavních principů členských států EU a jednak Listina nijak nerozšiřuje působnost práva EU nad stanovený rámec. Pro smysluplnost inkorporace Listiny do práva EU naopak hovoří fakt, že jde o relativně ucelený psaný dokument, navíc poskytující v některých ohledech vyšší standardy než ostatní (např. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, viz níže) (Kühn, 2007).

²⁹ Council of Europe, <http://www.coe.int/web/coe-portal/european-union> [18. 7. 2012]

³⁰ Council of Europe, <http://www.coe.int/aboutcoe/index.asp?page=47pays1europe&l=en> [18. 7. 2012]

překrývají, nicméně je patrná snaha EU poskytovat rozsáhlejší ochranu lidských práv, než nabízí „základ“ v podobě Úmluvy. Je nutné si uvědomit, že Úmluva má územní přesah přes hranice EU (ale nikoliv mimo hranice signatářů, samozřejmě), přičemž Listina základních práv EU přirozeně nikoliv. Hranicemi se zda navíc nerozumí jen politicko-geografické linie, nýbrž také vnitřní omezení věcné a osobní působnosti – Listina základních práv EU, jak bylo výše popsáno, působí jen proti aktivitě orgánů EU, respektive proti členským státům, pokud aplikují právo EU (Kühn, 2007; Šišková, 2008: 37-38).

Ústavní tradice členských států

Tento třetí pilíř současného modelu ochrany lidských práv v rámci EU se jeví jako poměrně sporný a obtížně právně uchopitelný, což praxe také potvrzuje. Je třeba nechávat jej ve striktním smyslu, jinak by těžko šlo hovořit o úpravě mezinárodní a tedy relevantní pro mou práci. Ústavy členských států nejsou samozřejmě formálním pramenem práva EU, nicméně mohou pomoci jako inspirace pro formování lidskoprávní doktríny a Evropskému soudnímu dvoru, resp. Soudnímu dvoru EU poskytnout podklady a vodítka³¹ pro jeho rozhodovací a zejména interpretační činnost (Šišková, 2008: 44-45). Na jedné straně tak dává stávající úprava ochrany lidských práv na úrovni EU soudu možnost velké nezávislosti, kreativity, přizpůsobivosti, citlivosti a individuálního přístupu při rozhodování, na druhou stranu však rozhodování značně znehledňuje a snižuje míru právní jistoty.

Závěrem podkapitoly je třeba zdůraznit, že celá řada konkrétních norem, které lze zařadit mezi upravující lidská práva a jejich ochranu, je možno nalézt samozřejmě také přímo v zakládajících smlouvách EU. Jejich podrobný popis nepovažuji pro naplnění cílů mé práce za potřebný. Namátkou je možno zde nalézt úpravu práv politických (např. aktivní a pasivní volební právo do Evropského parlamentu – čl. 20, ods. 2, pís. b) Smlouvy o fungování Evropské unie; dále SFEU), práv na konzulární a diplomatickou ochranu (čl. 20, ods. 2. pís. c) SFEU), práv ekonomických (např. volný pohyb pracovníků v EU – čl. 45 SFEU) či práv antidiskriminačních (např. zákaz diskriminace na základě státní příslušnosti – čl. 18 SFEU).

³¹ V rozsudku č. 4/73 ve věci Nold vs. Komise z roku 1974 se Evropský soudní dvůr vyjádřil dokonce v tom smyslu, že jako vodítka pro rozhodování mohou sloužit i mezinárodní smlouvy o lidských právech, kterých jsou členské státy ES signatáři (Šišková, 2008: 79). To podtrhuje poměrně velkou rozvolněnost a přitom komplikovanost využívání tzv. ústavních tradic členských států při ochraně lidských práv pomocí rozhodovací a interpretační činnosti Evropského soudního dvora, resp. Soudního dvora EU.

3. 2. 3. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

Za evropskou, ač s určitým geografickým přesahem, regionální mezinárodní organizaci zabývající se mj. dodržováním lidských práv se obvykle považuje také Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (dále OBSE). Vznikla v roce 1994 transformací z Komise o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (dále KBSE). Svolání KBSE bylo jedním z výsledků uvolňování nedemokratických režimů v socialistických zemích střední a východní Evropy v 60. letech minulého století. Přestože od konce 60. let došlo k opětovnému upevnění těchto režimů, v roce 1972 proběhla v Helsinkách první přípravná jednání diplomatů zemí západního a východního bloku a o rok později začala hlavní vyjednávání ministrů zahraničí (tzv. helsinský proces). Tato jednání sloužila jako multilaterální fórum mezi Západem a Východem, měla se týkat převážně otázek mezinárodní bezpečnosti. Do vyjednávání se však podařilo zahrnout i otázky ekonomiky, vědy a také dodržování lidských práv. Výsledkem jednání byl tzv. Závěrečný akt KBSE, známý též jako Helsinské dohody, jejichž součástí se stal také Katalog deseti principů chování vlád (tzv. Dekalog), jehož body 7, 8 a 10 přímo souvisí s dodržováním lidských práv. Body 7 a 8 měly garantovat některá známá základní práva, konkrétně rovnoprávnost, svobodu myšlení, svědomí, vyznání a národního sebeurčení. Ustanovení bodu 10 se přímo vztahovalo na platnou mezinárodněprávní úpravu ochrany lidských práv, neboť přikazovalo vládám plnit v dobré víře přijaté mezinárodněprávní závazky.³²

I přes oficiální prohlášení představitelů obou soupeřících mocenských bloků ve smyslu, že jde o „výhru pro všechny“ a „vítězství rozumu“³³, helsinský proces ukázal, že také lidská práva, navzdory jejich idejím, se mohou stát velmi snadno prostředkem politického boje (Zbořil, 2008a: 3). Po skončení studené války a transformaci KBSE na OBSE se tvář organizace značně proměnila, začala fungovat jako organizace s velmi širokým tematickým záběrem, kde mají místo jak bezpečnostní otázky vojenského charakteru (např. kontrola zbrojení či boj proti terorismu), tak i bezpečnost a spolupráce v oblastech energetiky, ekologie, demokratizace (zejména mezinárodní dohled na průběh voleb) a v neposlední řadě

³² OSCE, <http://www.osce.org/who/43960> [19. 8. 2012]

³³ Tamtéž [19. 8. 2012]

také ochrany lidských práv.³⁴ V oblasti ochrany lidských práv se činnost OBSE podobá různým institucím a organizacím popsaným v kapitole č. 5.

4. Současná mezinárodní ochrana lidských práv: nástroje pro dovolání se práva a jeho vymáhání

Kvalita právního předpisu je v mezinárodním právu velmi diskutovanou otázkou. Rozlišují se dvě hlavní kategorie mezinárodněprávních norem – hard law a soft law. Znak předpisu z kategorie hard law jsou po obsahové stránce dostatečná určitost a jednoznačnost a po formální stránce právní závaznost a schopnost vyvolat odpovědnost v případě porušení. Neurčitost či vágnost obsahu a právní nezávaznost jsou naopak znakem soft law (Ondřej, 2009: 90). Pod soft law nebo minimálně nikoliv jednoznačně pod hard law lze podle mého názoru stále zařadit naprostou většinu mezinárodních norem upravujících ochranu lidských práv. V této kapitole se nemíním zabývat mezinárodními normami charakteru nezávazných deklamací a gentlemanských dohod, které nevytváří reálnou možnost dohnat smluvní stranu k odpovědnosti a mají význam v podstatě pouze pro diplomatický nátlak na porušující smluvní stranu. Zaměřím se pouze na vybrané mezinárodněprávní mechanismy, pomocí kterých se lze, ideálně i z pozice poškozeného jednotlivce, alespoň s teoretickou pravděpodobností úspěchu dovolat nápravy porušení základních lidských práv, na které má podle těchto norem nárok.

Od devadesátých let minulého století se do popředí dostává další mezinárodní nátlakový mechanismus, jak vynutit dodržování základních lidských práv i v zemích třetího světa. Největší poskytovatelé rozvojové pomoci, tedy hospodářsky rozvinuté státy Evropy a Severní Ameriky, začaly podmiňovat financování pomoci rozvojovým zemím tzv. good governance, tedy v překladu dobrou vládou. Tím je míněno (mimo jiné) právě to, že vláda rozvojové země musí jevit snahu respektovat a chránit lidská práva. Dříve se na charakter politického systému rozvojových zemí příliš nehledělo, důležité bylo, v kontextu studené války, zda se přiklání na stranu západního či východního bloku. Nebylo tak výjimkou, že za poskytnuté prostředky v rámci rozvojové pomoci autoritativní vládci nakupovali např. zbraně na potlačení protivládních povstání (Krejčí, 2011: 60-61). Tento nástroj má však více politický a ekonomický než právní rozměr, proto jej také nebudu dále podrobně rozvádět.

³⁴ OSCE, <http://www.osce.org/what> [19. 8. 2012]

Mezinárodní pakty o lidských právech

S určitým donucovacím mechanismem počítají oba Mezinárodní pakty o lidských právech (viz kap. č. 3), jde však spíše o opatření diplomatického charakteru. Sankcionovatelnost porušení závazku vyplývajícího z Mezinárodních paktů je ošidným právně-teoretickým problémem, ukazuje se zde riziko smluvní úpravy mezinárodního obyčejového práva. Podoba smlouvy evokuje závaznost pouze inter partes, zatímco mezinárodněprávní norma obyčejová působí samozřejmě erga omnes. Ustanovení Mezinárodních paktů, navíc v případě některých článků Mezinárodního paktu o občanských a politických právech kogentních ustanovení, však nemůže z logiky věci působit inter partes (ochrana lidských práv – náleží lidem, ne státům). To však nemůže mít význam pro sankcionování porušení závazků vyplývajících z Mezinárodních paktů, zde princip inter partes platí a sankcionován může být tedy jen stát jako smluvní strana. Otázkou ovšem je, jaká sankce vlastně připadá v úvahu, případně zda vůbec. Mezinárodní pakty žádnou konkrétní sankci neobsahují, proto je v podstatě dispozitivní a tím pádem i vylučitelná (Čepelka, Šturma, 2008: 411-413). Pokud tedy sankcionování států za porušení jejich závazků vyplývajících z Mezinárodních paktů je de facto nemožné, je třeba vyhodnotit možnosti alespoň dodatečně vynutit jejich splnění.

Relativně přísnější je prováděcí režim u Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, což logicky souvisí s důležitostí lidských práv, jejichž ochranu garantuje. Za účelem zajištění dodržování závazků vyplývajících z paktu byl zřízen osmnáctičlenný Výbor pro lidská práva (čl. 18 a násl. Mezinárodního paktu o občanských a politických právech), který přijímá zprávy signatářských států o plnění jejich povinností. Výbor následně předkládá zprávy Hospodářské a sociální radě OSN³⁵ a také může dávat obecné připomínky jednotlivým státům (Čepelka, Šturma, 2008: 407; Ondřej, 2009: 150; Potočný, Ondřej, 2006: 96-97). Dojem účinnějšího donucovacího mechanismu k dodržování závazků signatáři budí ustanovení čl. 41 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, kde je uvedena možnost států uznat příslušnost Výboru posuzovat oznámení jednoho smluvního státu, že druhý smluvní stát své závazky dané Mezinárodním paktem porušuje. Výbor následně vypracuje zprávu, ve které vysloví svůj názor na podanou stížnost. Stanoviska Výboru se svou

³⁵ Ve skutečnosti jsou výroční zprávy oficiálně určeny Valnému shromáždění OSN, avšak i samotný Mezinárodní pakt o občanských a politických právech hovoří ve čl. 45 v tom smyslu, že Valné shromáždění obdrží výroční zprávu prostřednictvím Hospodářské a sociální rady, což svědčí o tom, který orgán OSN se výročními zprávami Výboru pro lidská práva zabývá více.

strukturou podobají rozsudkům, obsahují většinou také doporučený postup určený státem, jak předejít opakování porušení závazků vyplývajících z mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Právní závaznost ovšem stanoviskům chybí a státům v případě nerespektování hrozí jedině oficiální kritika či následné kontroly (Čepelka, Šturma, 2008: 415). V případě nespokojenosti zaujatých států s tímto řešením může Výbor také ustanovit smírčí komisi, která má za úkol navrhnout státům další možná řešení (čl. 42-43 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech). Veškerá vyjádření, zprávy a doporučení Výboru pro lidská práva a jím ad hoc ustanovovaných smírčích komisí jsou právně nezávaznými akty a mají tedy výhradně doporučující povahu, což značí nepříliš velkou možnost se reálně dovolat nápravy v případě porušování lidských práv. Na druhou stranu se ovšem díky tzv. Opčnímu protokolu³⁶ k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech může s oznámeními a stížnostmi na porušování závazků státem k Výboru pro lidská práva obracet i jednotlivec, samozřejmě pouze za předpokladu, že stát uznává danou příslušnost Výboru (Ondřej, 2009: 150; Potočný, Ondřej, 2006: 96-97). K nápravě však může reálně donutit daný stát prakticky výhradně jen mezinárodní diplomatický nátlak, institut přímého výkonu rozhodnutí Mezinárodní pakt o občanských a politických právech neobsahuje.

Ještě méně důrazným se jeví být prováděcí režim Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, kde státy mají povinnost v podstatě pouze pravidelně informovat Hospodářskou a sociální radu OSN o opatřeních, které provedly v zájmu splnění závazků daných paktem (Potočný, Ondřej, 2006: 97). Hospodářská a sociální rada následně nefiguruje jako kontrolní a případně nátlakový orgán, nýbrž jako potenciální poskytovatel podpory států v jejich snaze.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, největší předností Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách (dále Úmluva) není samotný katalog chráněných práv (v podstatě se shoduje s dokumenty OSN), nýbrž potenciál se ochrany lidských práv reálně domoci, a to teoreticky i z pozice jednotlivce – fyzické osoby, která se oprávněně cítí být poškozena na svých právech Úmluvou přiznávaných. Díky tomu bývá evropský regionální model mezinárodní ochrany lidských práv považován za vůbec nejrozvinutější

³⁶ Opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech vstoupil v platnost společně s Mezinárodními pakty, tedy v roce 1977.

(např. Scheu, 2008: 5). Celý systém ochrany lidských práv pomocí rozhodování Evropského soudu pro lidská práva (dále Soud) o stížnostech bývá nazýván štrasburským mechanismem (např. Šišková, 2008: 123). Reálnou šanci jednotlivců domoci se ochrany svých práv u štrasburského Soudu analyzuji a posoudím v následujících odstavcích, přičemž cílem není zevrubně popsat kompletní procedurální postup, nýbrž zaměřit se na faktory ovlivňující úspěch či neúspěch dovolání se práva.

Vzhledem k tomu, co bylo dosud o Úmluvě napsáno, mohlo by se zdát samozřejmé, že osoba poškozená na svých právech, které Úmluva garantuje, má právo podat stížnost s Soudem. Avšak předtím, než vstoupil v platnost dodatkový 11. Protokol (1998), existovaly ve štrasburském mechanismu dva rozhodovací orgány – Evropská komise pro lidská práva a Evropský soud pro lidská práva. Komise jednak posuzovala podání nemeritorně (zejména zkoumala příslušnost a splnění formálních požadavků) a jednak případně usilovala o smír stran sporu. Pokud smíru nebylo dosaženo, vyhovující podání předávala Soudem, kde reprezentovala zájmy jednotlivce. Od vstupu Protokolu č. 11 v platnost, kterým byly Komise i Soud zrušeny a ustanoven Soud nový, má k Soudem přímý přístup i jednotlivec (fyzická osoba), dále také skupiny osob a nevládní organizace (Chutná, Jílek, 1994: 192-196; Ondřej, 2009: 124-125). Kromě toho patří do agendy Soudu také vydávání poradních stanovisek ohledně výkladu Úmluvy, o které zažádá Výbor ministrů Rady Evropy, a projednávání podání členského státu na porušování Úmluvy jiným členským státem (Šišková, 2008: 125).

Tomu, že se i jednotlivcům jeví štrasburský mechanismus jako skutečně relevantní, nasvědčuje už počet případů, o který Soud reálně rozhodl, tedy vyslovil, že lidská práva garantovaná Úmluvou byla či nebyla porušena. Ročně Soud vydává řádově stovky takových rozhodnutí (Šišková, 2008: 124). Procedura přijetí individuální stížnosti k projednání Soudem je však poměrně složitá a úspěšně jí projde jen zlomek celkového počtu podaných stížností.³⁷ Komplikovanost domáhání se svých práv jednotlivců byla ústředním tématem jednání Rady Evropy na počátku devadesátých let minulého století. Shoda panovala na tom, že je celý mechanismus nutno zjednodušit, a to právě s důrazem na individuální stížnosti jednotlivců. Přijetí řady opatření (nejdůležitějším byl Protokol č. 11, viz výše) sice k formálnímu zjednodušení přijímací procedury stížností došlo, avšak kýžený efekt zrychlení rozhodování Soudu to paradoxně nemělo. Nárazově se totiž zvýšil počet podávaných individuálních stížností, s čímž si Soud dlouhodobě nedokáže poradit (Šišková, 2008: 126-127).

³⁷ Zatímco počet přijatých stížností se v posledních deseti letech pohybuje ve stovkách ročně, odmítnutých stížností jsou stabilně tisíce až desetitisíce (Šišková, 2008: 143).

Pro přijetí stížnosti existují dvě základní podmínky: vyčerpání všech vnitrostátních prostředků nápravy podle všeobecně uznávaných pravidel mezinárodního práva a dodržení šestiměsíční lhůty pro podání stížnosti od doby, kdy bylo vydáno konečné vnitrostátní rozhodnutí (čl. 35, ods. 1 Úmluvy). I při naplnění těchto požadavků však může Soud stížnost odmítnout, a to v případech popsanych v čl. 35, ods. 2 a 3 Úmluvy, tedy v případech, kdy je stížnost anonymní, kdy je v podstatě stejná jako stížnost Soudem již projednaná či projednávaná a neobsahuje žádné další podstatné informace, kdy je zjevně neopodstatněná či nemá oporu v Úmluvě či Protokolech, kdy je zjevně právo stížnosti zneužíváno a kdy stěžovatel neutrpěl podstatnou újmu³⁸ s výjimkou případů, které nebyly řádně posouzeny vnitrostátním soudem. Pro podání stížnosti naopak není vyžadováno zastoupení stěžovatele advokátem. Poměrně hodně stížností k Soudu tedy podávají sami stěžovatelé, avšak právní zastoupení advokátem je samozřejmě možné (Hubálková, 2003: 37).

V současnosti nadále prochází stabilně značně přehlcený Evropský soud pro lidská práva reformami, které mu mají odlehčit, a to zejména pomocí zjednodušení procedury přijetí či odmítnutí stížnosti. Před vstupem Protokolu č. 14 v platnost v roce 2010 musel o přijetí či odmítnutí individuální stížnosti rozhodovat výbor tří soudců. Po jeho vstupu v platnost již tak může činit i samosoudce, přičemž ale nemůže jít o soudce národnosti země, proti které je daná stížnost namířena. Vidina urychlení je tedy slibná, ovšem také sporná, neboť ve výborech tří soudců měl naopak soudce žalované země důležité místo³⁹ – znalý místního právního řádu dokázal snadno rozpoznat formální nedostatek nevyčerpání všech „domácích“ opravných právních prostředků. Existuje tak riziko, že budou formální vady samosoudcem přehlédnuty a následné projednávání stížnosti bude soud zbytečně zahlcovat (Marejčík, 2010).

I pokud stížnost projde přijímací procedurou a dostane se do fáze meritorního rozhodování, není stále vyloučeno její vyškrtnutí ze seznamu případů podle čl. 37 Úmluvy – to může Soud provést v kterékoli fázi řízení, ovšem již pouze z důvodů, že stěžovatel na stížnosti již netrvá, věc byla vyřešena jinak nebo pokračovat v projednávání nemá opodstatnění. Transparentnosti napomáhá veřejnost jednání Soudu a povinnost rozsudky publikovat (Hubálková, 2003: 45-46; Šišková, 2008: 129-130). V jakékoliv fázi řízení také Soud může pomoci stranám sporu dosáhnout smírného řešení, které je následně vykonatelné

³⁸ Otázka „podstatné“ újmy je z pohledu řady právních teoretiků silně kritizována. Podle některých dokonce přímo narušuje princip individuální stížnosti – není už ta obvykle „málo podstatná“? Šišková (2008: 145) uvádí, že určení kritérií podstatnosti újmy je spíše otázkou pro Soud samotný a bude tedy dotvořeno jeho judikaturou.

³⁹ Soudce nominovaný zemí stížností dotčenou vždy musí být členem senátu (sedmičlenného i příp. Velkého senátu u zvlášť závažných případů) rozhodujícího o stížnosti namířené proti zemi, která jej vyslala (Šišková, 2008: 126). Před platností Protokolu č. 14 obvykle býval i členem Výboru tří soudců.

podobně jako rozsudek (čl. 39 Úmluvy). Přestože Soud není oficiálně dvouinstanční, určitá možnost jak zvrátit rozsudek „odvoláním“ se k nadřazenému tělesu existuje. Tou je žádost podaná v tříměsíční lhůtě o postoupení věci sedmnáctičlennému Velkému senátu (čl. 43 Úmluvy). Znění čl. 43 je poměrně vágní, specifikuje náležitosti žádosti pouze „výjimečností případu“ a „vyvoláním závažné právní otázky“, nicméně je znatelné, že nepůjde o institut, který by byl běžně úspěšně využíván. Rozhodnutí Velkého senátu je vždy konečné (čl. 44 Úmluvy).

Dohled nad výkonem rozsudků Soudu má na starost orgán Výbor ministrů složený ze zástupců členských států, samotný výkon však zajišťují členské státy samotné. Cílem tohoto způsobu výkonu rozsudků je ponechat jistou autonomii členským státům – odpovídají pouze za výsledek, tudíž způsob, kterým výkon rozsudku zajistí, je ponechán na nich. Soud tedy nemůže např. uložit zrušení správního či soudního rozhodnutí či právního předpisu, na základě kterého proběhlo porušení lidských práv, které stěžovatel utrpěl (Hubálková, 2003: 39; Ondřej, 2009: 126; Šišková, 2008: 131-132). Poškozený v případě úspěšné stížnosti má primárně nárok na restituci, tedy odčinění škodlivých následků porušení lidských práv navrácením situace v původní stav. Logicky bývá restituce doplněna také opatřením státu (smluvní strany Úmluvy), aby se podobný případ nemohl znovu opakovat (tzv. všeobecná opatření). V rámci všeobecných opatření již stát často je v podstatě nucen ke změně legislativy, ačkoliv mu to nebylo (a nesmělo být) výslovně přikázáno (Šišková, 2008: 134-136). Laické veřejnosti je však známější institut poskytnutí spravedlivého zadostiučinění na základě čl. 41 Úmluvy, tedy obvykle státem poskytnutá finanční náhrada újmy, kterou poškozený utrpěl a nelze zcela odstranit její důsledky.

Relativní účinnost donucovacího mechanismu Úmluvy je zvýšena také pravomocí vyloučit členský stát z Rady Evropy v případě, že vážně poruší čl. 3 Statutu Rady Evropy, totiž že přestane být státem respektujícím zásadu právního státu a nebude zaručovat dodržování lidských práv a základních svobod. Pravomoc vyloučit členský stát má v takovém případě Výbor ministrů. V dosavadní historii Rady Evropy bylo vyloučeno Řecko v roce 1969 po vojenském převratu, avšak po obnovení demokratického zřízení se opět stalo členem (Ondřej, 2009: 151).

Největším problémem současného Evropského soudu pro lidská práva je bezesporu jeho přehlcenost velmi velkým počtem stížností, kterými se musí zabývat. I v posledních několika letech celkový počet stížností podaných k Soudu značně narůstá, přičemž značná část z nich je odmítnuta z formálních důvodů. Také finanční situace Soudu je stále velmi

napjatá, což rostoucí stav personálu nutného pro vyřizování velkého množství stížností samozřejmě dále prohlubuje (Marejčík, 2010). Do rozpočtu Soudu nepřispívají ani stěžovatelé, řízení před Soudem není nijak zpoplatněno a stěžovatel není povinen ani hradit případné náklady protistrany (tedy dotčeného státu), a to i v případě jeho neúspěchu se stížností (Hubálková, 2003: 39-40). Přes všechny zmíněné nedostatky je nutné konstatovat, že tzv. štrasburský mechanismus se zdá být, co se vymahatelnosti týče, stále zřejmě nejúčinnější a tudíž nejúspěšnější prostředek mezinárodní ochrany lidských práv v současném světě.

Listina základních práv EU

Poměrně neuspokojivý systém vymáhání ochrany lidských práv je možno spatřovat také v jednom z vůbec nejnovějších lidskoprávních dokumentů – v Listině základních práv EU (dále Listina). I při bližším zkoumání historicko-politického pozadí jejího vzniku není jasné, zda bylo zamýšleno vymáhání v ní obsažených ustanovení spíše na úrovni členských států, tedy vnitrostátními soudy, či na úrovni EU, tedy Evropským soudním dvorem, resp. Soudním dvorem EU (Šišková, 2008: 220). Z konkrétních ustanovení Listiny lze usoudit rovněž jen velmi málo informací, jak by se mělo její dodržování reálně vymáhat, resp. jak by se případný dotčený na právech v ní uvedených mohl efektivně domáhat nápravy. Procedurálním otázkám je navíc v Listině věnováno velmi málo prostoru. V Preambuli Listiny se nachází ustanovení, že „*tuto listinu budou [...] soudy Unie a členských států vykládat*“, avšak s ohledem na ostatní prameny lidských práv uznávané EU, tedy ústavní tradice členských států, Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, sociální charty EU a judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora EU, tedy de facto nic konkrétního nepřikazující.

Výklad a použití listiny tedy má upravovat, jak ostatně předpokládá její název, Hlava VII Listiny – Obecná ustanovení upravující výklad a použití Listiny. Možnost dovolat se ochrany lidských práv na základě Listiny dovozují ze tří ustanovení: Čl. 52, ods. 2 Listiny nastiňuje, že většina práv Listinou přiznávaných je daleko podrobněji upravena v zakládajících smlouvách EU, tudíž úpravu vykonávání těchto práv je třeba hledat také v nich. Čl. 52, ods. 5 Listiny zase předpovídá, že ustanovení Listiny budou prováděna jak orgány EU, tak členskými státy, provádějí-li právo Unie. Následně ale zdůrazňuje, že před soudem se těchto ustanovení je možné dovolávat pouze pro účely výkladu a kontroly zákonnosti prováděcích aktů, a tedy nepřepokládá přímého dovolání se porušení Listiny.

Nakonec je třeba zmínit ještě ustanovení čl. 51, ods. 2 Listiny (částečně popsáno již v kap. č. 3), které shrnuje reálné možnosti jednotlivce, ale také např. skupiny osob, nevládní organizace aj., zcela jasně a výstižně, neboť mj. obsahuje kategorické tvrzení, že Listina nevytváří žádnou novou pravomoc ani úkol Unie.

Lze předpokládat, že využívání Listiny v praxi bude v budoucnu determinováno převážně judikaturou Soudního dvora Evropské unie, a to spíše výkladem zakládajících smluv,⁴⁰ nikoliv Listiny. Nicméně reálná vynutitelnost v konkrétních případech stále zůstává spíše právní otázkou de lege ferenda.⁴¹

Evropská sociální charta

Kontrolní systém a vymáhací procedura dodržování Evropské sociální charty se v zásadě velmi podobají kontrolnímu systému Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Signatářské státy jsou povinny pouze pravidelně předkládat zprávy o jejich činnosti směřující k naplnění ustanovení dokumentu. Až dodatkový protokol z roku 1995 umožňuje podávání stížností ke generálnímu tajemníkovi Rady Evropy také mezinárodním i vnitrostátním organizacím zaměstnavatelů a odborům, ovšem i v případě oprávněné stížnosti může být státu náprava pouze doporučena (Ondřej, 2009: 150, 156; Potočný, Ondřej, 2006: 116-117).

⁴⁰ O tom, zda po vstupu Lisabonské smlouvy v platnost je či není Listina základních práv EU součástí zakládajících smluv EU bylo blíže pojednáno v kapitole č. 3.

⁴¹ Poměrně obsáhlou debatu de lege ferenda ohledně lepší vymahatelnosti Listiny základních práv EU v praxi zdařile popisuje Naděžda Šišková (2008: 221-230).

5. Ochrana lidských práv vs. realita v mezinárodněprávním kontextu

Po více než šedesáti letech od vydání Všeobecné deklarace lidských práv OSN (dále Deklarace) je již možno prohlásit, že členské země většinu proklamovaných předsevzetí (zejména v Úvodu Deklarace) nejen neuskutečnily, nýbrž se řada zemí otevřeně či mlčky postavila proti nim a proti lidskoprávní ideji představené Deklarací (Zbořil, 2008a: 3). V této kapitole práce se zaměřím právě na fakt, že v otázce lidských práv se ideál představovaný mezinárodněprávní úpravou a každodenní realita liší opravdu značně, což hodlám prokázat a demonstrovat na několika úrovních.

Domnívám se, že problémy sužují i samotnou mezinárodněprávní úpravu ochrany lidských práv, na což poukážu hned v první podkapitole. Dále představím kontrolní aktivity nejdůležitějších mezinárodních organizací, pomocí nichž je soulad či nesoulad s mezinárodním právem posuzován. Vzhledem k potřebám a cílům mé práce vidím jako nezbytné provést také několik konkrétních případových studií, pro které jsem zvolila země v kontextu lidskoprávní problematiky hojně diskutované – Čínskou lidovou republiku, světovou mocnost udržující překotný ekonomický rozvoj, ovšem bez uvolnění nedemokratického režimu se socialistickými kořeny, ovšem reálně již ideologicky prázdného; Kubu, malý ostrovní stát v Karibském moři, který je považován mnohými za skanzen socialismu a přežitek studené války a je mu různými lidskoprávními mezinárodními organizacemi věnována nebývale vysoká pozornost; a Spojené státy Americké, další světovou mocnost, která je sice zemí demokratickou a je také jednou z kolébek idey lidských práv, ale některé její postoje vůči mezinárodněprávní úpravě ochrany lidských práv jsou poměrně ostře negativní a diskutabilní je také jejich dlouhodobá snaha lidská práva po světě šířit, a to nejen diplomaticky. Co naopak nepovažuji za užitečné je v obecné rovině popisovat, k porušování kterých lidských práv v současném světě dochází. Jak totiž trefně uvádí Zdeněk Zbořil (2008a: 3), pokud se má utvořit nekomplikovaný závěr o tom, k jakému porušování mezinárodněprávní ochrany lidských práv v současnosti dochází, stačí se podívat na znění Všeobecné deklarace lidských práv a postupně negovat všechna jednotlivá ustanovení. Společný duch bratrství, odstranění rasových předsudků a pocitů náboženské nadřazenosti, zajištění bezpečnosti a svobody lidí, zabránění obchodování s lidmi, zákaz ponižujících trestů (čl. 1-5 Všeobecné deklarace lidských práv) a tak dále jsou stále v celosvětovém měřítku, čítaje většinou i západní demokratické státy, spíše utopií.

5.1 Vnitřní problémy mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv

Při pohledu na studie různých mezinárodních organizací (např. Amnesty International Report 2012; Human Rights Watch World Report 2012; Human Development Report 2011) lze vypožorovat, že země nejméně respektující lidská práva patří obvykle k ekonomicky slabým a celkově málo rozvinutým. To ovšem nemusí nutně znamenat, že bída, slabá ekonomika a špatné životní podmínky jsou hlavní příčinou porušování lidských práv a mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv je formálně v pořádku. Obecně lze říci, že mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv trpí, ostatně jako mnoho dalších oblastí mezinárodního práva, vícenásobným překrýváním různých smluvních závazků, což logicky vede často ke kolizím různých právních úprav. S rostoucím počtem různých mezinárodněprávních předpisů s rozdílně řešenou problematikou závaznosti a vynutitelnosti a růstem ideologických rozporů působila mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv zejména na konci 80. let a počátku 90. let minulého století velmi roztráštěným a nepřehledným dojmem, mnohdy dokonce i protichůdným. Až konec studené války, který byl mimo jiné chápán jako vítězství ideje lidských práv, poskytl příležitost, jak tuto situaci vyřešit (Scheu: 2008: 5-6). Za účelem zjednodušení a zpřehlednění mezinárodní ochrany lidských práv byla v roce 1993 svolána Světová konference o lidských právech ve Vídni. Jejím přínosem bylo oficiální opuštění konceptu posuzování důležitosti jednotlivých skupin lidských práv podle ideologického klíče Západ-Východ, nicméně daleko více najevo vyšly další vnitřní rozpory ohledně interpretace lidských práv, zejména mezi bohatším Severem a chudším Jihem a mezi některými kulturními a náboženskými skupinami. Průběh konference navíc poznamenala probíhající válka v Jugoslávii, kde porušování lidských práv dosáhlo značných rozměrů. Jediným reálně měřitelným výstupem konference tak bylo zřízení Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (Scheu, 2008: 6).

Velkému množství různých právních úprav ochrany lidských práv podléhá hlavně Evropa, nejvíce konkrétně členské státy Evropské unie, kde se střetává působnost lidskoprávních dokumentů OSN (hlavně tzv. Mezinárodních paktů), Rady Evropy (především řízením u Evropského soudu pro lidská práva vynutitelné Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách) a Evropské unie (zejména přistoupení EU k Evropské úmluvě o lidských právech a základních svobodách, ratifikace Listiny základních práv EU a

odkaz na ústavní tradice členských států⁴²). V rámci EU se tedy navíc střetává také jurisdikce dvou významných mezinárodních soudů, jejichž rozhodování, a to samozřejmě i ve věcech ochrany lidských práv, je pro členské země právně závazné. Je sice pravda, že mezi nimi obvykle existuje vzájemná shoda a respekt (více např. Šišková, 2008: 98-102), avšak Rozhodování Evropského soudního dvora (v současnosti Soudního dvora EU) a Evropského soudu pro lidská práva se několikrát v minulosti projevilo i jako nesourodé, a to i v interpretaci shodných ustanovení Evropské úmluvy o ochraně lidských práv základních svobod (dále Úmluva) (Scheu, 2008: 5). Nejznámějším případem je odlišný pohled na interpretaci čl. 8 Úmluvy (právo na respektování soukromého a rodinného života), kdy Evropský soudní dvůr např. ve věcech 46/87 a 227/88 – spojený případ Hoechst vs. Komise – rozhodl, že vstup úředníků Evropské komise do provozoven podniku za účelem prověření údajného kartelového jednání nijak neodporuje Úmluvě. Zcela opačně však v obdobném případě Niemietz (Rozhodnutí s. A, vol. 251-B, 1992) rozhodl Evropský soud pro lidská práva, jenž stanovil, že pojem „domov“ je třeba interpretovat analogicky i na sídlo obchodní společnosti, navíc i soukromé aktivity jedinců mohou být uskutečňovány z jejich jinak pracovního prostředí (Šišková, 2008: 94-96). Problém právní jistoty je tedy pro jedince nasnadě. Zmíněné případy také ukazují, že rétorika EU zdůrazňující potřebu vyšší úrovně ochrany lidských práv, než poskytují ostatní organizace (např. tedy i Rada Evropy, potažmo Úmluva), není zdaleka absolutně platná v každodenní praxi.

5.2 Posuzování souladu stavu dodržování lidských práv s mezinárodním právem: zainteresované mezinárodní organizace a jejich činnost

Dohled nad dodržováním mezinárodněprávních norem chránících lidská práva je nezbytností pro jejich aplikaci v praxi. Vykonávají jej jednak mezinárodní vládní organizace, které se na tvorbě těchto norem, resp. dokumentů tyto normy obsahujících, podílely a de facto zajistily potřebný počet smluvních stran, aby dokumenty vůbec měly reálný mezinárodní význam. Druhou velkou skupinou aktérů, kteří posuzují soulad a nesoulad mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv a reality, jsou specializované mezinárodní nevládní organizace. V následujících odstavcích opět omezují výběr na ty nejznámější a nejdůležitější.

⁴² Rozporná judikatura Evropského soudního dvora a ústavních soudů jednotlivých členských zemí EU je nepochybně velmi důležitým a zajímavým jevem v širší lidskoprávní perspektivě, avšak pro mou práci ji chápu jako přílišné odbíhání od mezinárodního prostředí, kterým se zabývám. Nejznámějším případem tohoto je zřejmě série rozhodnutí německého otavního soudu známá pod názvem Solange.

Orgány OSN

Lidskoprávní agenda v OSN je rozložena mezi několik orgánů, přičemž přesné rozdělení jednotlivých pravomocí není zcela jednoznačné. Z ustanovení Charty OSN vyplývá (čl. 13, ods. 1b), že dohled nad dodržováním lidských práv náleží Valnému shromáždění,⁴³ ovšem jen v intencích dávání podnětů ke studiu, činění doporučení a podporování mezinárodní součinnosti, což značí, že Valné shromáždění jako celek samotné „terénní práce“ a základní sběr dat a jejich vyhodnocování neuskutečňuje. O tom svědčí také článek 57 Charty OSN o přidružení různých odborných organizací s příslušnou oblastí jejich činnosti, a to za účelem naplnění cílů stanovených v čl. 55 Charty – pro mou práci jsou klíčové cíle uvedené v ustanovení pís. c) čl. 55, tedy podporování obecné úcty k lidským právům a základním svobodám. Bližší šetření stavu dodržování lidských práv má podle čl. 62 ods. 2 Charty na starost také Hospodářská a sociální rada, navíc jí podle čl. 63 ods. 1 Charty přísluší uzavírat dohody o přidružení různých odborných organizací (ty pak ale podléhají schválení Valným shromážděním) a podle čl. 63 ods. 2 Charty koordinovat činnost odborných organizací mezi sebou navzájem a také s orgány OSN. Podobně také může podle čl. 71 Charty učinit vhodná opatření pro poradní styk s nevládními organizacemi, jejichž oblast činnosti se překrývá s její působností. Je nutné pamatovat na fakt, že ochrana lidských práv je jen jedním z mnoha úkolů, který Hospodářská a sociální rada plní, tudíž pro podporování lidských práv tvoří povinně specializovanou Komisi (čl. 68 Charty OSN). Hospodářská a sociální rada je tedy v oblasti dohledu nad dodržováním lidských práv dle mezinárodněprávních závazků orgánem především koordinujícím činnost specializovaných institucí a sbírajícím data od odborných organizací, které následně analyzuje a podává o nich zprávy (obvykle obohacené o různá doporučení) Valnému shromáždění.

Nejstarším pomocným orgánem OSN věnujícím se ochraně lidských práv byla Komise pro lidská práva (dále Komise), zřízená v roce 1946. Komise na sebe postupně přebírala úkoly svěřené Hospodářské a sociální radě v oblasti ochrany lidských práv. Od počátku existence OSN bylo Komisi doručováno velké množství stížností na porušování lidských práv, nicméně tehdy neexistoval žádný procedurální mechanismus, jak stížnosti reflektovat v praxi. Až od šedesátých let dostala Komise pravomoc zabývat se sděleními OSN, která nasvědčovala skutečnosti, že dochází k hrubému a systematickému porušování lidských práv (tedy nikoliv

⁴³ Pro každé zasedání Valného shromáždění OSN jsou obnovovány hlavní výbory, které připravují věci k projednání v plénu. Problematika lidských práv náleží Sociálnímu, humanitárnímu a kulturnímu (tzv. Třetímu) výboru (Čepelka, Šturma, 2008: 495).

klasickými individuálními stížnostmi), a podávat o tom zprávu Valnému shromáždění nebo Hospodářské a sociální radě. Komise byla zrušena v roce 2006 a byla nahrazena Radou OSN pro lidská práva, aniž by se ovšem v oblasti posuzování, zda došlo k porušení lidských práv v rozporu s mezinárodněprávními normami, něco podstatného změnilo (Čepelka, Šturma, 2008: 418-420). Rada pro lidská práva má 47 členů volených Valným shromážděním na 3 roky s jednou možností znovuzvolení podle regionálního klíče, aby byly spravedlivě zastoupeny státy celého světa (Knytllová, 2009: 17). Za určitou novinku lze považovat inovovanou formu oficiální stížnosti, kterou lze k Radě pro lidská práva podávat, kdy je při vyřizování nově více dbáno na samotné oběti porušování lidských práv.⁴⁴ Velmi zajímavým a pro mou práci užitečným zdrojem informací jsou podrobné zprávy o stavu lidskoprávní problematiky všech členských zemí OSN, která Rada pro lidská práva pravidelně po členských zemích požaduje a publikuje.⁴⁵

Pod OSN se řadí také Úřad vysokého komisaře pro lidská práva,⁴⁶ který spadá pod Sekretariát OSN. Je volen Valným shromážděním na čtyři roky. Jeho úkolem je zejména dohlížet a asistovat u implementace mezinárodních lidskoprávních standardů v praxi a podporovat tak činnost orgánů OSN zabývajících se lidskými právy, tedy zejména Rady pro lidská práva a také celkově Hospodářské a sociální rady a Valného shromáždění, resp. jejich komisí odpovědných za řešení problematiky lidských práv. Jeho funkce má tedy spíše asistenční než kontrolní charakter (Knytllová, 2009: 18).⁴⁷

Mezinárodní nevládní organizace

V oblasti ochrany lidských práv hrají v současnosti již zřejmě nezastupitelnou roli mezinárodní nevládní organizace, které monitorují dodržování lidských práv, a to v politicky hůře přístupných oblastech obvykle daleko efektivněji než velké mezistátní instituce a organizace. Jejich dalšími aktivitami je také šíření získaných informací o nedodržování lidských práv ve světě, mobilizování světové veřejnosti prostřednictvím médií a také v neposlední řadě pomoc individuálním obětem porušení lidských práv (Scheu, 2008: 5).

⁴⁴ United Nations Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Complaint.aspx> [10. 8. 2012]

⁴⁵ Zprávy Rady OSN pro lidská práva o konkrétních zemích jsou k dispozici na: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/Documentation.aspx> [10. 8. 2012]

⁴⁶ V současnosti Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva vykonává Jihoafričanka Navanethem Pillay (United Nations Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/HighCommissioner.aspx> [11. 8. 2012]).

⁴⁷ United Nations Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx> [11. 8. 2012]

V následujících odstavcích se zaměřím u jednotlivých organizací na metodiku a výsledky jejich vyhodnocování porušování lidských práv ve světě, tedy nesoulad s mezinárodněprávní ochranou lidských práv.

Amnesty International

Nevládní organizace Amnesty International byla založena v roce 1961 z iniciativy britského právníka Petera Benensona, který se snažil mobilizovat světovou veřejnost na podporu propuštění dvojice mladých portugalských politických vězňů. Hlavní náplní činnosti se tak stalo vyvolávání mezinárodního nátlaku na státy nerespektující základní práva na svobodu politického přesvědčení a svobodu projevu, aby tzv. politické vězně co nejdříve propustily z výkonu trestu odnětí svobody.⁴⁸ Agenda organizace se postupně rozšiřovala společně s institucionální strukturou, v současnosti se na chodu Amnesty International podílí několik tisíc členů a zaměstnanců a angažuje se v ní kolem 3 milionů lidí z více než 150 zemí světa (Knytlová, 2009: 18). Pro mou práci má význam, že jednou z nejdůležitějších současných činností Amnesty International je vysílání výzkumných týmů po celém světě za účelem získání informací o stavu dodržování, resp. porušování lidských práv v konkrétních státech. Informace získávají výzkumné týmy zejména od politických vězňů a jejich rodin a známých, právníků, novinářů, diplomatů, uprchlíků, církevních hodnostářů, humanitárních pracovníků a aktivistů za dodržování lidských práv.⁴⁹ V roce 1977 obdržela Amnesty International za své zásluhy Nobelovu cenu za mír (Knytlová, 2009: 18).

O své činnosti a také o dění souvisejícím s problematikou lidských práv ve světě Amnesty International kontinuálně informuje, především prostřednictvím svých internetových stránek. Každoročně také organizace vypracovává výroční zprávu o stavu lidských práv ve světě, v současnosti je již k dispozici letošní výroční zpráva, která pojednává o stavu lidských práv ve světě v roce minulém (2011). Zprávy jsou strukturovány tak, že nejprve velmi obecně pojednávají o situaci ohledně dodržování lidských práv v jednotlivých regionech (Subsaharská Afrika, Amerika, Východní Asie a Pacifik, Evropa a Střední Asie a Střední východ a Severní Afrika). Následuje abecední seznam států prověřovaných organizací s krátkým zhodnocením stavu dodržování lidských práv a poukázáním na problematické oblasti (Amnesty International Report 2012). Celkově je nutno poznamenat, že ochranu

⁴⁸ Amnesty International, <http://www.amnesty.org/en/who-we-are/history> [15. 8. 2012]

⁴⁹ Amnesty International, <http://www.amnesty.org/en/who-we-are/about-amnesty-international> [15. 8. 2012]

lidských práv vnímá Amnesty International v celém světě spíše jako obecnou samozřejmost, s odkazy na konkrétní mezinárodněprávní předpisy se ve výsledcích její činnosti lze setkat jen minimálně. Souvisí to zjevně s tím, že se Amnesty International dlouhodobě profiluje jako politicky zcela nezávislá a kulturně kosmopolitní organizace. Jediný mezinárodněprávní předpis, navíc nezávazný, na který je organizací výslovně odkazováno, je Všeobecná deklarace lidských práv OSN.⁵⁰

Freedom House

Freedom House je podobně jako Amnesty International velmi dobře známou nevládní organizací, jež se velmi intenzivně věnuje posuzování, které státy dodržují či nedodržují lidská práva. Opět podobně jako Amnesty International však nejde o její primární činnost, Freedom House zkoumá hlavně tzv. kvalitu demokracie jednotlivých zemí světa. Jak ovšem organizace oficiálně předesílá, podporuje kromě posílení a urychlení demokratizace také ochranu lidských práv. Demokracii a lidská práva tedy Freedom House chápe jako související a nedělitelné fenomény.⁵¹ Jde o poměrně dlouho působící organizaci, založena byla již v roce 1941 (tedy ještě před vznikem nejuznávanějších mezinárodních dokumentů o lidských právech) v reakci na setkání s totalitní formou vlády, resp. nebezpečím šíření totalitarismu po vzoru nacistického Německa. Po skončení druhé světové války se pozornost organizace obrátila proti další hrozbě šíření totality, tentokrát po vzoru stalinského SSSR. Organizace Freedom House stojí na myšlence, že propagace demokracie je jedinou možností, jak účinně bránit nástupu autoritativních a totalitních režimů. Kromě zemí východního bloku vystupovala mj. také proti vojenským juntám v Latinské Americe či různým diktátorům v dekolonizující se Africe. Agenda organizace se postupně rozrostla o sledování úrovně dodržování lidských práv po celém světě, promlouvání do strategií poskytování rozvojové pomoci, výzkum chování nedemokratických režimů aj.⁵²

Podobně jako Amnesty International také Freedom House vydává každoročně svou stěžejní publikaci – výroční zprávu Freedom in the World o „stavu“ světa ve smyslu zkoumané problematiky, tedy úrovně kvality demokracie a svobody celkově.⁵³ Vedle toho

⁵⁰ Tamtéž [15. 8. 2012]

⁵¹ Freedomhouse, <http://www.freedomhouse.org/about-us> [16. 8. 2012]

⁵² Freedomhouse, <http://www.freedomhouse.org/content/our-history> [16. 8. 2012]

⁵³ Závěrem zpráv Freedom in the World je vždy mapa světa, kde jsou jednotlivé země podle výsledků průzkumů označeny za svobodné, částečně svobodné a nesvobodné. Z lidských práv v metodice hodnocení hrají

vydává i úžeji tematicky zaměřené publikace, které se věnují např. svobodě internetu, svobodě tisku, práv žen, zemím balancujícím na hraně demokracie a autoritativního režimu apod.⁵⁴ Přestože Freedom House, např. na rozdíl od Amnesty International, poměrně jednoznačně vychází z ideologie liberalismu a propaguje otevřeně demokracii západního typu, jeho činnost v oblasti lidských práv se příliš neliší od ostatních podobných organizací a iniciativ. Více než z mezinárodních dokumentů o lidských právech však Freedom House vychází z obvyklých standardů demokratických států západní Evropy a Severní Ameriky. Užívání komparace reality dění v jednotlivých zemích a mezinárodních dokumentů ve výročních zprávách ani oficiálních informacích explicitně zmiňováno sice často není, ale organizace zahrnuje postoj zemí světa k důležitým právně závazným mezinárodním lidskoprávním dokumentům do svých interaktivních map.⁵⁵

Human Rights Watch

V porovnání s předchozími méně známou nevládní organizací Human Rights Watch do svého výběru řadím z důvodu, že je již z jejího názvu zřejmé, čím se zabývá (na rozdíl od Amnesty International i Freedom House) primárně – dohledem nad dodržováním lidských práv, a to již od počátku své existence. Human Rights Watch byla založena roku 1988 sloučením několika menších organizací s podobným ideovým základem, nicméně její hybnou silou byla rozhodně organizace Helsinky Watch, která vznikla již o 10 let dříve a jejím úkolem bylo monitorovat na území států východního bloku dodržování Helsinských dohod z roku 1975 (o nich blíže v kap. č. 3) a podporovat místní občanská sdružení usilující o to samé. Činila tak pomocí médií, ve kterých upozorňovala na případy nerespektování Helsinských dohod nedemokratickými režimy východního bloku.⁵⁶

Po oficiálním vzniku Human Rights Watch a rozpadu východního bloku se organizace přizpůsobila novému uspořádání světa a tudíž i novým formám a podobám porušování lidských práv, zejména v kontextu událostí (genocid) v bývalé Jugoslávii a Rwandě v 90. letech minulého století. Začala se více zajímat např. o problematiku uprchlictví a migrace,

nejvýznamnější roli práva politická a občanská (Freedomhouse, <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world> [16. 8. 2012]).

⁵⁴ Freedomhouse, <http://www.freedomhouse.org/reports> [16. 8. 2012]

⁵⁵ Interaktivní mapa doplněná o popisky je k dispozici na Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/vsechna-temata/interaktivni-mapy/mapa-lidskopravnich-umluv-ve-svete> [18. 8. 2012]

⁵⁶ Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/node/75134> [17. 8. 2012]

práv žen a dětí či válečných zločinů. Významným úspěchem organizace byl získání Nobelovy ceny za mír v roce 1997.⁵⁷ Ohledně pravidelného publikování různých článků a studií se Human Rights Watch relativně podobá ostatním zde popsaným nevládním organizacím, upozorňuje jednak na konkrétní případy porušování lidských práv zveřejňováním článků na internetových stránkách a publikuje různé dlouhodobé studie. Nejdůležitější publikací je každoroční zpráva World Report, která se opět s podobnými studiemi vydávaných Freedom House či Amnesty International v podstatných částech téměř shoduje (Human Rights Watch World Report 2011; Human Rights Watch World Report 2012).

K postoji vůči mezinárodněprávní úpravě ochrany lidských práv se oficiální materiály organizace Human Rights Watch vyjadřují sporadicky, zejména v obecné rovině (vyzývá vlády, aby respektovaly lidská práva chráněná mezinárodním právem). Nepříliš specifikovaná je také proklamovaná spolupráce s mezinárodními vládními organizacemi, jež se o lidská práva rovněž zajímají, především s OSN, EU a Africkou unií.⁵⁸

Člověk v tísní

Nejvýznamnější českou organizací monitorující a podporující dodržování lidských práv ve světě je Člověk v tísní. Organizace vznikla v roce 1992 jako sdružení zahraničních zpravodajů a novinářů, postupně se začala profilovat jako typická humanitární organizace zaměřená na poskytování materiální pomoci v krizových oblastech světa. Kromě okamžité pomoci v nouzi se Člověk v tísní zaměřuje i na dlouhodobější rozvojové projekty, se kterými souvisí právě i nátlak na dodržování lidských práv včetně hospodářských a sociálních. V oblasti lidských práv přijal Člověk v tísní také snahu angažovat se v zemích, které prochází obdobím přechodu od autoritativního režimu k demokracii, případně kde autoritativní režim stále trvá, a situace se podobá České republice, resp. Československu v období nedemokratického socialistického režimu a následné demokratické tranzice. Konkrétně se tímto způsobem Člověk v tísní angažuje např. na Kubě, v Bělorusku, na Ukrajině, v Rusku či v Moldavsku.⁵⁹

Ochraně lidských práv se věnuje z institucionální struktury Člověka v tísní především Centrum pro demokracii a lidská práva. Zaměřuje se na aktivity jen v několika málo státech

⁵⁷ Tamtéž, [17. 8. 2012]

⁵⁸ Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/node/75136> [17. 8. 2012]

⁵⁹ Člověk v tísní, <http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=176> [18. 8. 2012]

(hlavně v prioritních zemích, viz výše) a nemá tedy ambice monitorovat úroveň dodržování či porušování lidských práv na celém světě. S organizacemi působícími globálně (hlavně s Amnesty International a Human Rights Watch) zato Člověk v tísní dlouhodobě spolupracuje, ovšem podobně jako tyto organizace nijak explicitně nevyjadřuje snahu posuzovat dodržování a nedodržování mezinárodněprávních norem.⁶⁰

5.3 Případové studie

V této podkapitole se zabývám několika vybranými státy, o kterých se v souvislosti s dodržováním, resp. porušováním lidských práv často hovoří. Nemám rozhodně v úmyslu se dopodrobna věnovat problematice lidských práv v každé vybrané zemi, přestože samozřejmě stručný popis tamější situace studie obsahují. Smyslem krátkých studií je hlavně vyhodnotit a zdůvodnit jejich postoj k mezinárodní ochraně lidských práv a také popsat náhled důležitých aktérů mezinárodního společenství zabývajících se ochranou lidských práv na situaci v těchto zemích.

Čína

Východoasijská kultura se zejména v posledních desetiletích velmi často profiluje jako konkurenční lidskoprávní doktrína vůči euroamerickému konceptu, ze kterého vychází většina mezinárodněprávních dokumentů o ochraně lidských práv. Kritika je ovšem zaměřena hlavně proti instrumentalizaci ochrany lidských práv v mezinárodní politice západních států, což značí, že ani zmíněné východoasijské pojetí lidských práv, tedy větší důraz na prospěch celku v podobě rodiny, podniku či společnosti jako celku na úkor práv jednotlivce s proklamovanou konfuciánskou tradicí (blíže např. Wilson, 1997: 6-10), nemá skutečný univerzální charakter (Zbořil, 2008a: 3). Čína na prvním místě prosazuje svůj ekonomický rozvoj (viz např. China National Report, 2008: 18), který má poskytnout jejím obyvatelům dostatečnou životní úroveň, přičemž lidská práva jsou tomuto cíli zcela jednoznačně podřízena (Kameníčková, 2009: 62). Prioritu hospodářství dala Čína najevo i ratifikací Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech v roce 2001, aniž by však přistoupila k ratifikaci Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, jehož je ovšem rovněž signatářem. Vedle toho Čína je smluvní stranou Mezinárodní úmluvy o odstranění všech

⁶⁰ Člověk v tísní, <http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=116> [18. 8. 2012]

forem rasové diskriminace (ratifikována r. 1981), Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (ratifikována r. 1980), Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (ratifikována r. 1988) či Úmluvy o právech dítěte (ratifikována r. 1992).⁶¹

Čínská lidová republika od druhé světové války stabilně prakticovala porušování lidských práv, během vlády Mao Ce-tunga dokonce v masovém měřítku. I po jeho smrti (1976) porušování lidských práv v Číně zcela neustalo, nejznámějším případem byly události na náměstí Tchien-an-men v Pekingu v roce 1989, kdy byly násilně rozehnány poklidné demonstrace studentů za větší otevřenost režimu. Do popředí mezinárodního zájmu se porušování lidských práv v Číně dostalo opět v posledních několika letech. Porušování lidských práv v Číně je v současnosti značně reflektováno mezinárodními nevládními organizacemi, které si všímají stinných stránek ekonomického růstu Číny, který má v očích značné části světové veřejnosti potenciál částečně ospravedlňovat nedodržování mezinárodněprávní úpravy lidských práv čínskou vládou. Česká pobočka Amnesty International dokonce věnuje Číně zvláštní sekci ve svých informačních aktivitách a osvětových kampaních.⁶² Čína je stále nedemokratickým státem, kde se právě i aktivismus za dodržování lidských práv trestá, a to i odnětím svobody (Amnesty International Report 2011: 104-105). Kromě toho nelze v Číně hovořit o svobodě projevu, svobodě sdružování a shromažďování, svobodném tisku či nezávislém soudnictví. Vše podléhá tzv. nutnosti sociální stability, kterou Čína mocensky prosazuje. Zahraniční tlak na větší míru respektu k lidským právům tedy Čína odmítá jako snahu destabilizovat zemi vnucením západních hodnot (Human Rights Watch World Report, 2012: 314).

Dlouhodobě diskutovanou oblastí, kde čínské porušování lidských práv navzdory mezinárodněprávním závazkům je velmi viditelné, je situace v Tibetu. Čínské úřady již od roku 1950, kdy byl Tibet násilně anektován Čínskou lidovou republikou (Kameníčková, 2009: 17), organizují represe vůči místní kultuře a identitě, zejména náboženské. Tibetané jsou tak nuceni k čínskému vlastenectví a snahy o autonomii Tibetu jsou potlačovány i pomocí porušování svobody shromažďování a svobody projevu. Na prvním místě je však právě narušování svobody náboženského vyznání, kde Čína svůj postup ospravedlňuje nutností oddělit církve od státu – jeden ze znaků moderního státu, který je běžný i v západních

⁶¹ Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/vsechna-temata/interaktivni-mapy/mapa-lidskopravnich-umluv-ve-svete> [20. 8. 2012]

⁶² Amnesty International, <http://www.amnesty.cz/archive/articles.php?pg=1&categoryId=4> [15. 8. 2012]

demokraciích. Oficiální postoj Číny vůči tibetské náboženské obci je velmi negativní, je chápána jako politická organizace usilující o narušení územní celistvosti Číny, tedy nikoliv jako kulturní odlišnost apod.⁶³ Popsaný přístup čínských úřadů a postoj mezinárodního společenství, zejména v podobě spolupráce s tibetským duchovním vůdcem Dalajlámou, dává celé tibetské náboženské otázce značný politický rozměr (Gao, 2009: 26-27). Zdokumentovány jsou i případy porušování dalších lidských práv v Tibetu, např. mučení Tibetánů a díky známé politice jednoho dítěte také případy nucených potratů tibetských žen. Cílem je samozřejmě redukovat tibetskou populaci, která rozhodně nedosahuje závratných čísel, tudíž omezování zdejšího populačního růstu nemá jiný smysl než snižovat riziko zdejšího separatismu (Ahmad, 2000: 211).

Pochopitelně, represivní a asimilativní postup čínských úřadů vůči Tibetu nezůstává bez odezvy, a to jak u mezinárodního společenství, tak u Tibetánů samotných. Zatím poslední vlna silných protestů Tibetánů vůči čínské nadvládě proběhla v roce 2008, kdy pokojné demonstrace tibetských mnichů byly násilně rozehnány armádou, což vyvolalo vlnu odporu, ve které při střetech s armádou bylo zabito přes sto Tibetánů a několik tisíc zatčeno a uvězněno (Kameníčková, 2009: 85-86). Postup čínských úřadů byl zaměřen primárně proti vůdčím tibetským intelektuálům a náboženským vůdcům, kteří byli obviněni převážně z iniciování separatismu (Amnesty International Report 2011: 107)

Druhou z hlediska ochrany lidských práv v Číně problematickou geografickou oblastí, je Ujgurská autonomní oblast Sin-t'iang na západě území. Ujgurové jsou muslimské etnikum, které odmítá nechat se kulturně asimilovat, tudíž jsou Ujgurům upírána, podobně jako Tibetánům, především práva náboženská a kulturní, navíc je systematicky potlačována jejich lokální identita. Protesty proti asimilační politice Číny jsou obvykle definovány jako projevy terorismu či etnického separatismu (Amnesty International Report 2012: 109). V praxi se v poslední době projevilo také porušování práva Ujgurů na spravedlivý soudní proces v podobě viditelného urychlování trestních řízení, ve kterých padly mimo jiné i tresty smrti.⁶⁴ S podobnými represemi se v posledních letech hovoří také v souvislosti s oblastmi, kde žije obyvatelstvo mongolské národnosti. Protesty Mongolů mají základ především v rozšiřování čínského těžebního průmyslu na území, která tradičně obývají. Na lokální protesty čínské

⁶³ Samotná Čína navenek samozřejmě nepřiznává, že by neuznávala svobodu náboženského vyznání, což dokládá např. ustanoveními trestního zákona, která zakazují úředním osobám odrazovat občany od jejich náboženského přesvědčení (China National Report 2008: 14). To jen dokládá, že Tibet není pro Čínu otázkou náboženskou, nýbrž spíše politickou.

⁶⁴ Amnesty International, <http://www.amnesty.cz/z518/uspechane-popravy-ujguru-usvedcuji-cinu-z-nespravedlivych-procesu> [15. 8. 2012]

úřady reagovaly odpojením internetových stránek v mongolštině a omezení mobilní komunikace v inkriminovaných oblastech (Amnesty International Report 2012: 109).

Podle Amnesty International je v Číně také běžně vládní zastrašování právníků, kteří jsou ochotni hájit zájmy klientů, kteří utrpěli újmu na svých základních lidských právech garantovaných mezinárodním právem. Jedná se zejména o případy porušení svobody náboženského vyznání (obvykle u Ujgurů a Tibetanů) či nerespektování pozemkových práv (obvykle nucené přesídlování obyvatel). Umlčování právníků, kteří i přes vládní represe dále podobné případy hájí, se obvykle řeší pozastavením nebo zrušením jejich licence.⁶⁵

Kuba

Malý karibský ostrovní stát Kuba je v současném lidskoprávním diskurzu vykreslován jako symbol přežívající totality a neúcty k lidským právům, což se sice v mnoha ohledech zakládá na pravdě, nicméně postoj některých autorů (např. Cason, 2003: 46-48; Zemanová, 2008: 7) a také vlád některých států se zdá být až nedůvodně militantní. Kuba se dlouhodobě vyskytuje i v oblasti zájmu české zahraniční lidskoprávní politiky, a to v pozici ostře kritizované země. Tato „teritoriální specializace“ však vyvolává jisté rozpaky, neboť postoj České republiky vůči porušování lidských práv v zemích chápaných jako spojeneckých (např. USA) má obvykle zcela opačný ráz (Bílková, 2008: 10). Přesto Kuba jistě není označována organizací Freedom House za nesvobodnou zemi⁶⁶ a za jeden z nejreprezivnějších režimů (Worst of the Worst, 2012: 5) náhodou, mediálně známé je především zdejší porušování lidských práv občanských a politických, kde hlavními problémy jsou nesvobodné volby, autoritativní vláda, političtí vězni a cenzura médií (např. Worst of the Worst, 2011: 13).

Porušování lidských práv na Kubě je obvykle spojováno až s revolučním režimem Fidela Castra a jeho nástupce ve funkci Raúla Castra, jeho mladšího bratra. K rozsáhlému nerespektování lidských práv navzdory mezinárodní snaze lidská práva chránit vyjádřené Všeobecnou deklarací lidských práv docházelo na Kubě však také za režimu předchozího, za autoritativní vlády Fulgencia Batisty. Kromě značnému narušení práv politických (dostal se k moci vojenským převratem a zakázal činnost opozičních politických stran) Batista začal s rozsáhlým omezováním lidských práv, zejména občanských, hlavně poté, co vláda USA v roce 1956 zmrazila kótu na dovoz kubánského cukru – nejvýznamnější komodity pro

⁶⁵ Amnesty International, <http://www.amnesty.cz/z635/pravnici-bez-prava-cinska-vlada-tvrde-zasahuje-proti-pravnikum> [15. 8. 2012]

⁶⁶ Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/country/cuba> [20. 8. 2012]

kubánské hospodářství (Quirk, 1999: 128-130). V této studii se ale zaměřím dále výhradně na porušování lidských práv v mezinárodním kontextu za režimu současného, tedy socialistické „revoluční“ diktatury (1959-současnost).

Kubánský právní řád rovněž zaručuje do jisté míry respektování základních lidských práv a svobod, a to dokonce na ústavní úrovni,⁶⁷ od reforem ústavy provedených v letech 1992 a 2002. Řada kubánských vnitrostátních právních předpisů nižší právní síly, mj. trestní zákoník, však tento fakt v mnohém nereflektuje (Knytllová, 2009: 44). Co se týče mezinárodního práva, Kuba je signatářem několika podstatných mezinárodních úmluv o lidských právech, zejména Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace (ratifikována r. 1972), Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (ratifikována r. 1979), Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (ratifikována r. 1995) či Úmluvy o právech dítěte (ratifikována r. 1991). Na druhou stranu se ovšem Kuba nepřipojila k významným katalogům základních lidských práv vytvořených OSN, tedy k oběma Mezinárodním paktům (viz kap. č. 3 a 4).⁶⁸ Kuba je členskou zemí OSN a tudíž se na ni vztahuje povinnost pravidelně informovat Radu OSN pro lidská práva o tom, jak je v zemi právně a funkčně zajišťována ochrana lidských práv. Poslední oficiální zprávu Kuba zaslala v roce 2009 a samozřejmě v ní žádné porušování lidských práv přiznáváno není. V kapitole o překážkách a problémech při ochraně lidských práv kubánská zpráva zmiňuje celkem tři hlavní údajně omezující faktory, kterými jsou hospodářské embargo USA a jeho důsledky, mezinárodní mediální lidskoprávní kampaň namířená proti Kubě a přírodní katastrofy (hlavně hurikány) (Cuba: National Report, 2009: 18-20).

Vzhledem k autoritativnímu charakteru politického režimu na Kubě není překvapením, že mezi lidská práva s mezinárodněprávním základem, která zde nejsou respektována, patří právo účastnit se vlády své země přímo nebo prostřednictvím svobodně volených zástupců, jak jej upravuje např. článek 21 Všeobecné deklarace lidských práv. Hierarchie ve vládních institucích je v podstatě shodná s vnitřní strukturou Komunistické strany Kuby a volby mají spíše symbolický charakter, neboť v nich jiná strana kandidovat nesmí (Worst of the Worst, 2011: 13). Za politicky nepohodlného je na Kubě považován nejen každý aktivní bojovník

⁶⁷ Je třeba podotknout, že kubánská ústava sice ochranu lidských práv přiznává, avšak obsahuje také ustanovení, že žádná ústavní práva nesmí být vykládána tak, aby ohrozila existenci a cíle socialistického státu (Worst of the Worst, 2011: 13).

⁶⁸ Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/vsechna-temata/interaktivni-mapy/mapa-lidskopravnich-umluv-ve-svete> [20. 8. 2012]

proti režimu, ale také každý odpůrce diktátora Castra. Protirežimní aktivity jsou na Kubě zločinem dodnes, ale překotné zatýkání a popravy politických oponentů z 60. let 20. století se už dávno nepraktikuje. Přesto na Kubě stále funguje tajná policie s názvem Výbor na obranu revoluce (*Comités de Defensa de la Revolución*). Jde v podstatě o síť udavačů, kteří upozorňují úřady na podezřelé chování lidí ve společnosti (Aguirre, 2002: 75-77). Na Kubě nelze rovněž hovořit o svobodě tisku a médií obecně, televize a tisk jsou ovládány komunistickou stranou a vychází tedy pouze ideologicky zabarvené noviny a jsou vysílány pouze takové pořady, které neohrožují socialistické zřízení. Přístup na internet je na Kubě jen velmi omezený, zejména pro běžné domácnosti obvykle není finančně únosné se k internetu připojit bez omezení. Přesto právě internet je jediným médiem, pomocí kterého se, samozřejmě pod hrozbou perzekuce, mohou Kubánci reálně svobodně vyjadřovat (Human Rights Watch World Report 2011: 235; Worst of the Worst, 2011: 13).

Zřejmě nejdiskutovanějším tématem ohledně porušování lidských práv na Kubě je problematika politických vězňů. Oběťmi perzekucí z politických důvodů bývají na Kubě jednak právě aktivisté za dodržování lidských práv a jednak také otevření odpůrci nedemokratického režimu, např. novináři, umělci či obecně disidenti (Human Rights Watch World Report 2011: 233-235). Je ovšem třeba přiznat, že jejich počet je v současnosti již poměrně nízký (poslední známý počet politických vězňů na Kubě podle organizace Freedom House činí 169) a snižuje se v řádu desítek za rok (Amnesty International Report 2011: 119; Worst of the Worst, 2011: 13). Organizace Human Rights Watch považuje za významnější problém na Kubě v současnosti tzv. krátkodobá uvěznění, tedy především uvalování vazby na protirežimové aktivisty, jejichž cílem je demotivovat je od jejich budoucích aktivit (Human Rights Watch World Report 2012: 237).

Určitý posun k většímu respektu k lidským právům vykazuje Kuba v oblasti náboženské svobody. Od počátku Castrova režimu v roce 1959 až do poloviny 90. let minulého století bylo duchovenstvo politicky perzekuováno a veřejné projevy náboženské víry omezovány režimem. Mediálně proslulým se stal také kubánský zákaz slavení Vánoc, který byl zrušen až v roce 1997. Významným přelomem byla návštěva papeže Jana Pavla II. na Kubě v roce 1998, od které zejména zdejší katolická církev prochází významnou revitalizací (Knytlová, 2009: 49; Worst of the Worst, 2011: 13). Kde naopak je velmi složité představit si v dohledné budoucnosti pokrok v podobě zvýšení respektu k lidským právům na Kubě je oblast práv sexuálních menšin, především homosexuálů. Mezinárodní nátlak na státy Latinské Ameriky, a to se zvláštním zaměřením na státy Karibiku, s cílem donutit vlády k větší ochraně

práv homosexuálů nemá velkou odezvu. Důvodem je tamější silný kulturní vliv tzv. machismu – potřeby mužů dávat na odiv svou maskulinnost, která mimo jiné spočívá i právě v útlaku mužů, kteří se machisticky neprojevují a jsou tak automaticky stavěni do rolí homosexuálů. Pro Kubánce je tedy extrémně složité přiznat si vlastní homosexuální orientaci, zvláště když oficiální postoj autoritativního režimu vůči homosexuálům je v podstatě shodný – pokládá homosexualitu za nebezpečnou úchylku. Nejvýznamnějším mezinárodním zásahem do této problematiky bylo nedávné rozhodnutí Kongresu USA přiznávat homosexuálům status politického uprchlíka (Strongman, 2006: 355-359).

Dlouhodobě velmi dobré výsledky (viz. např. Garfield, 2004: 2177-2178) vykazuje kubánský systém zdravotnictví, který jednak splňuje i vůbec nejpřísnější světové standardy a jednak je také dostupný všem zdarma, což je nejen v lidskoprávní rovině silný argument Kuby, např. proti USA. Protiargumentem mohou být naopak velmi nízké platy kubánských lékařů, např. zhruba poloviční oproti příslušníkům tajné policie (Cason, 2003: 49). Na rozvojovou zemi je poměrně pozoruhodný také fungující systém základního vzdělání, úroveň gramotnosti na Kubě dosahuje téměř 100% (např. podle Amnesty International Report, 2012: 118 činí gramotnost dospělých Kubánců 99,8%). Přesto i vzdělání na Kubě z lidskoprávního hlediska má své nedostatky, významně omezovány jsou např. akademické svobody a studijní materiály musí mít ideologický obsah (Worst of the Worst, 2011: 13). Že míra porušování lidských práv nemusí nutně souviset výhradně s úrovní hospodářského a sociálního rozvoje dané země Kuba prokazuje přímo ukázkově, když je řazena na 51. místo na světě podle uznávaného ukazatele HDI (Human Development Index) vydávaného OSN, konkrétně agenturou UNDP (United Nations Development Program). Kuba tak patří mezi státy s vysokou úrovní rozvoje, zhruba na úrovni Rumunska, Bulharska, Černé hory či Bahamských ostrovů (Human Development Report 2011: 127).

Spojené státy Americké (dále také USA)

Spojené státy americké patří bezpochyby k zemím, kde se lidskoprávní myšlenky zrodily a začaly rozvíjet. Rovnost občanů a určitá základní práva přiznávaly již nejstarší významné dokumenty americké historie, např. Deklarace nezávislosti a samozřejmě také Ústava, Listina práv a další dodatky k ústavě. Na druhou stranu je historie USA bohatá také celou řadou forem porušování lidských práv, zejména chování vůči původnímu obyvatelstvu, otrokářství a rasovou segregaci, a to právě i přes jejich ústavní garanci. Poslední rasové

zákony byly v USA zrušeny Nejvyšším soudem až v šedesátých letech minulého století, tedy již v době, kdy mezinárodněprávní garance lidských práv byly uznávány jako standard (Krejčí, 2011: 52-58).

Postoj USA vůči mezinárodním úmluvám obsahujícím závazky chránit a dodržovat lidská práva působí poněkud kolísavě. Překvapující je např. to, že USA sice podepsaly, ale dodnes neratifikovaly řadu velmi významných dokumentů OSN, konkrétně Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen či Úmluvu o právech dítěte.⁶⁹ Patří sice mezi signatáře Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, avšak ratifikovaly jej jen s několika vlastními výhradami a bez přijetí obou Opčních protokolů. Ani regionálně omezeným úmluvám nejsou USA přístupnější, odmítly ratifikovat např. Americkou úmluvu o lidských právech. Dlouhodobě také vystupují proti Římskému statutu mezinárodního trestního soudu (Krejčí, 67-68). Obecně známým faktem je také to, že některé státy USA nadále používají institut trestu smrti. Nepřipojení se k Druhému opčnímu protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech tedy jasně dokládá, že zrušení trestu smrti není pro Spojené státy jako celek přijatelné, přestože nedávno byl zrušen ve státě Illinois. V roce 2011 bylo v USA popraveno celkem 43 vězňů (Amnesty International Report 2012: 359).

Nedodržování mezinárodněprávních závazků z lidskoprávních úmluv v USA je pohledem laika poměrně těžko pozorovatelné, navíc je třeba hledat také v hůře prokazatelných sférách, zejména v právech sociálních, resp. socioekonomických. Typickým případem může být ekonomická strategie vlády Spojených států v 80. letech, kdy neoliberální reformy sice přinesly kýžený ekonomický růst, nicméně za cenu masivního nárůstu počtu lidí žijících v chudobě (Gledhill, 1997: 72-74). Na tomto příkladě je poměrně dobře znatelné, proč navzdory jeho přijetí USA neratifikovaly Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, jehož ustanovení čl. 11, ods. 1 udává signatářským státům (tedy i USA) povinnost uznávat právo *každého* jednotlivce na přiměřenou životní úroveň a neustálé zlepšování životních podmínek. V současnosti na hranici chudoby žije ve Spojených státech téměř 50 milionů lidí (Human Rights Watch World Report 2012: 654). Podobně donedávna šlo interpretovat americký systém zdravotnictví, ve kterém lidé, jež si nemohou dovolit platit si zdravotní pojištění, často neměli přístup ke kvalitní zdravotní péči. Situaci by měl postupně

⁶⁹ Lidská práva, <http://www.lidskaprava.cz/student/vsechna-temata/interaktivni-mapy/mapa-lidskopravnich-umluv-ve-svete> [12. 8. 2012]

změnit Affordable Care Act, zákon podepsaný prezidentem Barackem Obamou v roce 2010 (USA National Report 2010: 16).

Hojně medializované je zacházení úřadů Spojených států s osobami podezřelými z terorismu, které jsou zadržovány mimo jiné v prostorách námořní základny Guantánamo na ostrově Kuba. I samy americké úřady přiznávají, že jen naprosté minimum zde držených lidí je nakonec obviněno z trestného činu (USA National Report 2010: 19). Prohlášení prezidenta Obamy, že nejpozději do konce roku 2011 bude vazební věznice na Guantánamu uzavřena, stále zůstává nesplněno. Pouze ve fázi dohadů⁷⁰ zůstává údajné mučení vězňů na Guantánamu, které bylo hodně diskutováno zejména za funkčního období prezidenta George W. Bushe. Obama čelí kritice organizace Amnesty International spíše z důvodu, že v roce 2011 podepsal zákon, který povoluje neomezené trvání vazby podezřelých z terorismu (Amnesty International Report 2012: 356-357). Zacházení policejních orgánů a vězeňských služeb s podezřelými z trestných činů a odsouzenými je v USA, které se profilují jako země s velkým respektem k lidským právům, z tohoto pohledu problematické i celkově. Případy úmrtí podezřelého při použití hrubé síly policií při zatýkání nejsou výjimečné, a to zejména díky používání vystřelovacích elektrických paralyzérů. Jako excesivní hodnotí Amnesty International také používání násilných prostředků proti demonstrantům hnutí Occupy Wall Street (Amnesty International Report 2012: 358). Americká justice bývá rovněž předmětem kritiky ochránců lidských práv, a to hlavně z důvodu extrémně vysokého počtu odsouzených k trestu odnětí svobody (v poměru k počtu obyvatel nejvyšší na světě) a nadměrnému používání vazby obviněných z méně závažných trestných činů, navíc se silně nevyváženým přístupem k afroameričanům a hispáncům oproti bílé nehispanšské populaci (Human Rights Watch World Report 2012: 655-656).

Spojené státy nečelí pouze kritice důsledného nedodržování lidských práv vlastních občanů, nýbrž také jejich mezinárodním lidskoprávním aktivitám, které jsou pro moji práci rovněž důležité. Jedním z největších českých kritiků postoje USA k dodržování lidských práv a hlavně k jejich snaze ideu lidských práv po světě šířit je Oskar Krejčí. Krejčí (2011: 52-60) si všímá dvou jevů negativně ovlivňujících mezinárodní aktivity USA vedené údajnou snahou o šíření lidských práv, obvykle s mocenským podtextem. Prvním je pocit vlastní výjimečnosti, který zesílil po dvoustém přijetí Deklarace nezávislosti (1773-1973) a druhým je mesianismus, kterému vlády USA podléhají. Důsledkem je, že šíření vlastního modelu,

⁷⁰ Dohady vznikají hlavně z důvodu, že mezinárodním pozorovatelům je trvale znemožněn přístup do vazební věznice na Guantánamu a soudní domáhání se náhrady neprávem zde vězněných lidí jsou efektivně blokovány (Human Rights Watch World Report 2012: 654).

kteřý zdaleka ne vždy je nutně ideální (zvláště s přihlédnutím k množství mezinárodních dokumentů o lidských právech, které USA odmítají ratifikovat), chápou jako svůj závazek. Ten je navíc v případě pocitu ohrožení uzpůsoben mezinárodněpolitickým zájmům, tedy dříve hlavně antikomunismu v dobách eskalace studené války a v současnosti hlavně boji proti terorismu, což dokazuje kritizované dění na základně Guantánamo (viz výše) a vysoká míra vojenské i nevojenské angažovanosti v oblastech, kde mají USA ekonomické zájmy. U humanitárních intervencí, které obvykle ochotně provádí, Spojené státy výrazně dbají na jejich rentabilitu (nejen ekonomickou, ale především strategickou) hlavně od neefektivních a pro USA nic nepřinášejících zásahů v Somálsku v letech 1993-1994 (Richard, 2009: 168).⁷¹

Ve zjevném rozporu s mezinárodním právem, které několikrát potvrdily i odpovědné instituce OSN, je trvajícím hospodářské embargo uvalené USA proti Kubě, které bylo navzdory rozpadu východního bloku v minulých dvou desetiletích ještě posíleno. Ekonomické důsledky embarga mají stále vliv také právě na tuhost tamějšího trvajícím autoritářského režimu, tudíž porušování některých lidských práv na Kubě dokonce nepřímou podporují (Coll, 2007: 235-243; 253-256). Porušování mezinárodního práva ze strany USA v tomto případě tedy neznamená porušování lidských práv, ovšem podněcuje je v jiných částech světa, což jistě také nesvědčí o tom, že by Spojené státy mezinárodněprávní ochraně lidských práv dostatečně podřizovaly svou zahraniční politiku. Kvůli ekonomickému embargu vůči Kubě čelí USA kritice i ze stran mnohých dlouhodobě spojeneckých států, mezinárodních organizací, katolické církve i nevládních organizací zabývajících se ochranou lidských práv (např. Amnesty International Report 2011: 120). USA na kritiku reaguje dlouhodobě nejednotně, různá prohlášení vládních institucí sice tvrdí, že embargo vůči Kubě je otázkou národní bezpečnosti, ale zároveň také, že Kuba žádné bezpečnostní riziko pro USA v současnosti neznamená (Coll, 2007: 263-265).

⁷¹ Angažovanost jednotek USA v Somálsku na misi posvěcené Radou bezpečnosti OSN, jejímž úkolem bylo dopadení lokálního vůdce ozbrojenců Mohameda Farraha Aididy, byla jednak neúspěšná a jednak strategicky bezvýznamná, což značně snížilo její podporu americké veřejnosti a donutilo americkou administrativu intervenci ukončit (Burk, 1999: 54-63).

Závěr

Mezinárodní ochrana lidských práv je natolik složitou a s mnoha společenskovedními obory provázanou problematikou, že se neodvažuji ani po dokončení mé práce prohlásit, že ji dokážu popsat a interpretovat dostatečně podrobně. Pro účely diplomové práce bylo nutné hodně zúžit záběr, kterému jsem chtěla věnovat prostor, a to na analýzu nejdůležitějších a nejznámějších mezinárodních organizací, institucí a samozřejmě mezinárodněprávních předpisů v podobě závazných i nezávazných dokumentů a také aktů mezinárodních organizací. Na základě poznatků získaných studiem příslušných materiálů dospívám k závěru, že můj předpoklad, že po formální stránce je současná mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv zcela dostatečná, nebyl zcela správný. Je sice zřejmě pravdou, že realita plně nereflaktující ideál stanovený právními předpisy není zdaleka pouze vinou předpisů samotných, nýbrž chybějící vůle států se jimi řídit, nicméně i samotná mezinárodněprávní úprava ochrany lidských práv má mnoho vlastních problémů. Celkově je totiž ochrana lidských práv stále příliš roztráštěnou problematikou, bez jasného a univerzálně platného systému závaznosti, dohledu, interpretace, sankcí a vykonatelnosti.

Kapitola č. 2 přinesla do mé práce nejen očekávané ujasnění pojmu lidská práva, aby bylo možné s ním v hlavních pasážích práce operovat s dostatečnou terminologickou stabilitou, nýbrž také jistou neochotu ignorovat fakt, že současný majoritní výklad obsahu pojmu lidská práva, ač se běžně vyskytuje prakticky ve všech důležitých mezinárodních dokumentech, které v práci používám, přináší v mnohých západních státech rozporuplné reakce. Výklad pojmu lidská práva, a to zejména jeho obsahu pro mezinárodněprávní účely, totiž v podstatě stojí hlavně na formálních základech, konkrétně na autoritativním prohlášení OSN ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948, což samo o sobě značně popírá ideu přirozenosti a univerzálnosti lidských práv. Přestože jsem se rozhodla v práci majoritní výklad lidských práv používat, a to včetně ideje jejich kulturní univerzálnosti, v některých pasážích jsem se jistému posunu k relativismu nedokázala vyhnout. Na druhou stranu vzhledem k tomu, že v úvodu práce byl předjímán pouze malý normativní záměr, jeho výraznější použití, ke kterému jsem pod vlivem relativistické teorie lidských práv přistoupila, podle mého názoru nijak neohrozila dosažení cíle práce.

Hlavní cíl práce, tedy pokusit se s využitím dostatečného množství dat získaných v kapitolách č. 3, 4 a částečně také 5 posoudit rámcově kvalitu a efektivitu mezinárodněprávní úpravy ochrany lidských práv, pokládám za naplněný z přiměřeně velké části, ačkoliv odlišně

od původních očekávání. Během vyhodnocování souladu reality s ideálem představovaným mezinárodněprávní ochranou lidských práv jsem totiž dospěla k závěru, že nemá v obecné rovině velký smysl bez kontextu popisovat, která práva jsou obecně porušována více než jiná apod. Podařilo se nicméně proniknout do struktury mezinárodněprávních norem a najít jejich nejčastější nedostatky, kterými jsou přílišné inklinování k formě soft law a obvykle nedostatečný systém vymáhání. Výjimkou v tomto ohledu se ukázala být Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách, která obsahuje dostatečně účinné procesní mechanismy, jak hmotněprávní katalog lidských práv uvádět do praxe. Přestože má Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku stále mnoho faktických nedostatků a ve valné většině případů jsou stížnosti jednotlivců, o kterých má primárně rozhodovat, odmítány z formálních důvodů, lze tzv. štrasburský mechanismus považovat za nejkvalitnější současný systém mezinárodní ochrany lidských práv z právního i faktického hlediska. Ostatní analyzované systémy mezinárodní ochrany lidských práv, a to včetně těch původem z OSN, nedisponují zdaleka dostatečně účinným mechanismem vymáhání, tudíž jejich význam je stále spíše symbolický a diplomatický, někdy rovněž dokonce mocensko-politický. Nejde přitom však tolik o chybu samotné OSN a dalších mezinárodních organizací, jako spíše o neochotu samotných členských států se nechat svazovat mezinárodním právem typu hard law, které by mohlo narušit užívání státní suverenity prosazující, často právě na úkor lidských práv, jiné preferované zájmy. Těmi jsou např. hospodářský rozvoj, snaha vládnoucí elity udržet se u moci, sociální stabilita, či silný mezinárodní politický vliv a mocenské postavení.

Při bližším zkoumání oficiálních materiálů různých dobře známých nevládních organizací zabývajících se ochranou lidských práv se překvapivě ukázalo, že samotné organizace často nemají zcela jasně stanoveno, co to vlastně lidská práva jsou, resp. podle kterých měřítek se snaží lidská práva posuzovat. Náležitost zmíněných nevládních organizací k Všeobecné deklaraci lidských práv a dalším mezinárodním dokumentům o lidských právech lze vypožorovat obvykle jen implicitně, u Amnesty International je dokonce znatelný odpor k přihlášení se k nejrozšířenější lidskoprávní ideji, která má viditelný původ v západní civilizaci. Důvodem je snaha působit nezájatě, nestranně a multikulturně, nevázat se na cokoli, co by mohlo nevládní organizace politizovat. Výjimkou je v tomto ohledu organizace Freedom House, pro kterou je jedním z měřítek pro posuzování ochoty zemí respektovat lidská práva právě jejich postoj k přijetí, ratifikaci a dodržování mezinárodněprávních norem o ochraně lidských práv. Freedom House se ovšem i oficiálně profiluje jako organizace prosazující hodnoty západního světa, tudíž může potenciálně působit jako neobjektivní.

Objektivita se ukázala být velkým problémem také při tvorbě závěrů z případových studií, kde se velmi projevilo, jak velký vliv může mít různorodá interpretace lidských práv. Jediným skutečně hodnotově neutrálním závěrem případových studií je prokázání tvrzení, že hospodářská vyspělost země a sociální spravedlnost není zárukou dodržování lidských práv. Velkou roli naopak hraje mezinárodní postavení dané země – pro světové mocnosti jsou lidská práva často hlavně politickou otázkou a prostředkem mocenského nátlaku než skutečným ideálem. Lze také konstatovat, že nedemokratické politické zřízení má v sobě nedodržování lidských práv v podstatě implementováno, čemuž ovšem odpovídá také obvyklá neochota přijímat mezinárodní závazky lidská práva chránit.

Zdroje

Odborná literatura

- AGUIRRE, Benigno. Social Control in Cuba. *Latin American Politics and Society*. 2002, 2/44, s. 67-98.
- AHMAD, Khabir. Human rights show no improvement in Tibet. *The Lancet*. 2000, 355, s. 211.
- BÍLKOVÁ, Veronika. Účel nebo prostředek? Lidská práva v zahraniční politice České republiky. *Mezinárodní politika*. 2008, 12, s. 9-11.
- BONČKOVÁ, Helena a SMEKAL, Hubert. Fragmentace společných hodnot? Výjimky z Listiny základních práv Evropské unie. *Současná Evropa*. 2010, 02, s. 61-81.
- BURK, J. Public Support for Peacekeeping in Lebanon and Somalia: Assessing the Casualties Hypothesis. *Political Science Quarterly*. 1999, 114/1, s. 53-78.
- CASON, James. The Human Rights Situation in Present-Day Cuba. *Human Rights Review*. 2003, 4, s. 46-55.
- CIHELKOVÁ, Eva a ŠVARC, Zbyněk a BIČ, Josef. Lisabonská smlouva – nový rámec pro mezinárodně právní postavení Evropské unie a její vnější činnosti. *Současná Evropa*. 2010, 02, s. 3-22.
- CLAPHAM, Andrew. *Human Rights: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-920552-3.
- COLL, Alberto. Harming Human Rights in the Name of Promoting Them: The Case of the Cuban Embargo. *UNCLA Journal of International Law & Foreign Affairs*. 2007, 12, s. 199-273.
- ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7179-728-9.
- FRANCOVÁ, Jana (ed.). *Lisabonská smlouva*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2009. ISBN 978-80-7440-017-9.
- GAO, Victor. Opinion: Tibet, the true and the false. *Chinese American Forum*. 2009, 24/4, s. 26-27.
- GARFIELD, Richard. Health and Human Rights in Cuba. *The Lancet*. 2004, 364/25, s. 1177-1178.

- GLEDHILL, John. Liberalism, Socio-economic Rights and the Politics of Identity: From Moral Economy to Indigenous Rights. In: WILSON, Richard (ed.). *Human Rights, Culture and Context*. London: Pluto Press, 1997, s. 1-27. ISBN 0-7453-1143-1.
- HANUŠ, Jiří. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002. ISBN 80-85959-89-5.
- HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-417-X.
- CHUTNÁ, Monika a JÍLEK, Dalibor. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech*. Brno: Masarykova univerzita. 1994. ISBN 80-210-1005-3.
- KAMENÍČKOVÁ, Ivana. *Situace v Tibetu se zaměřením na problematiku lidských práv a práva na sebeurčení národů*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Katedra mezinárodního práva. Vedoucí práce Mahulena HOFMANNOVÁ.
- KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011. ISBN 978-80-7431-056-0.
- KNYTLOVÁ, Tereza. *Lidská práva a problematika jejich porušování ve vybraných rozvojových zemích*. Olomouc, 2009. Diplomová práce. Univerzita Palackého. Přírodovědecká fakulta. Katedra rozvojových studií. Vedoucí práce Miroslav SYROVÁTKA.
- KÜHN, Zdeněk. Je Listina základních práv EU potřebná? *Jiné právo* [online]. 2007 [cit. 26. 7. 2012]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2007/04/je-listina-zkladnch-prv-eu-potebn.html>
- MAREJČÍK, Lubomír. Reforma Evropského soudu pro lidská práva - kam dál? *Jiné právo* [online]. 2010 [cit. 28. 7. 2012]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2010/05/napsat-ze-se-nejaka-organizace-eu-nato.html>
- ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-181-6.
- POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné: Zvláštní část*. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-536-4.
- QUIRK, Robert. *Fidel Castro*. Praha: Oldag, 1999. ISBN 80-85954-60-5.
- RICHARD, Falk. *Achieving Human Rights*. London: Routledge, 2009. ISBN 978-0-415-99015-8.
- ROBERTSON, David. *A Dictionary of Human Rights*. London: Europa Publications Limited, 2005. ISBN 0-203-40368-1.
- SCHEU, Harald Christian. Všeobecná deklarace lidských práv ve světle vývoje mezinárodního práva. *Mezinárodní politika*. 2008, 12, s. 4-6.

ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-710-2.

VŠELICHOVÁ, Zdena. Aktuální aspekty ochrany lidských práv v prostoru Evropské unie. *Aplikované právo*. 2007, 2, s. 13-26.

WAGNEROVÁ, Eliška. Právní síla mezinárodních smluv o lidských právech v domácím právním řádu. *Jiné právo* [online]. 2007 [cit. 11. 7. 2012]. Dostupné z:

<http://jinepravo.blogspot.cz/2007/11/prvn-sla-mezinrodnch-smluv-o-lidskch.html>

WILSON, Richard. Human Rights, Culture and Kontext: An Introduction. In: WILSON, Richard (ed.). *Human Rights, Culture and Context*. London: Pluto Press, 1997, s. 1-27. ISBN 0-7453-1143-1.

ZBOŘIL, Zdeněk. Šedesát let Všeobecné deklarace lidských práv. *Mezinárodní politika*. 2008a, 12, s. 3.

ZBOŘIL, Zdeněk. Lidská práva, demokracie a asijské hodnoty v jihovýchodní Asii. *Mezinárodní politika*. 2008b, 12, s. 14-16.

ZEMANOVÁ, Štěpánka. Symbolické významy Všeobecné deklarace lidských práv. *Mezinárodní politika*. 2008, 12, s. 6-8.

Internetové zdroje

Amnesty International. *About Amnesty International*. [online, cit. 15. 8. 2012]. Dostupné z:

<http://www.amnesty.org/en/who-we-are>

Amnesty International. *Čína*. [online, cit. 15. 8. 2012]. Dostupné z:

<http://www.amnesty.cz/archive/articles.php?pg=1&categoryId=4>

Amnesty International. *Právníci bez práva: čínská vláda tvrdě zasahuje proti právníkům*.

[online, cit. 1. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/z635/pravnici-bez-prava-cinska-vlada-tvrde-zasahuje-proti-pravnikum>

Amnesty International. *The history of Amnesty International*. [online, cit. 15. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.amnesty.org/en/who-we-are/history>

Amnesty International. *Uspěchané popravy Ujgurů usvědčují Čínu z nespravedlivých procesů*. [online, cit. 15. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/z518/uspechane-popravy-ujguru-usvedcuji-cinu-z-nespravedlivych-procesu>

<http://www.amnesty.cz/z518/uspechane-popravy-ujguru-usvedcuji-cinu-z-nespravedlivych-procesu>

Council of Europe. *47 countries, one Europe*. [online, cit. 18. 7. 2012]. Dostupné z:

<http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=47pays1europe&l=en>

Council of Europe. *European Union*. [online, cit. 18. 7. 2012]. Dostupné z:

<http://www.coe.int/web/coe-portal/european-union>
Council of Europe. *Key dates*. [online, cit. 18. 7. 2012]. Dostupné z:
<http://www.coe.int/aboutcoe/index.asp?page=datescles&l=en>
Člověk v tísni. *Lidská práva a demokracie*. [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=116>
Člověk v tísni. *O Člověku v tísni*. [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=176>
Eur-lex. 61969CJ0029. [online, cit. 22. 7. 2012]. Dostupné z:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61969J0029:CS:NOT>
Euroskop. *Listina základních práv EU*. [online, cit. 15. 7. 2012]. Dostupné z:
<http://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/> [15. 7. 2012].
Freedom House. *About Freedom House*. [online, cit. 16. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.freedomhouse.org/about-us>
Freedom House. *Cuba*. [online, cit. 20. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.freedomhouse.org/country/cuba>
Freedom House. *Freedom in the World*. [online, cit. 16. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>
Freedom House. *Our History*. [online, cit. 16. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.freedomhouse.org/content/our-history>
Freedom House. *Reports*. [online, cit. 16. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.freedomhouse.org/reports>
Human Rights Watch. *Our History*. [online, cit. 17. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.hrw.org/node/75134>
Human Rights Watch. *Who We Are*. [online, cit. 17. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.hrw.org/node/75136>
Juristic. *Základní práva - Co přinesl Evropský soudní dvůr?* [online]. 5. 3. 2003. [cit. 22. 7. 2012]. Dostupné z: <http://eu.juristic.cz/219512.html>
Lidská práva. *Lidská práva v kostkách*. [online, cit. 29. 7. 2012, 4. 8. 2012]. Dostupné z:
<http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/lidska-prava-v-kostkach>
Lidská práva. *Mapa lidskoprávních úmluvce světa*. [online, cit. 12. 8. 2012, 18. 8. 2012, 20. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.lidskaprava.cz/student/vsechna-temata/interaktivni-mapy/mapa-lidskopravnych-umluv-ve-svete>
Lidská práva. *Mezinárodní úmluvy o lidských právech*. [online, cit. 23. 7. 2012]. Dostupné z:

<http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/mezinarodni-umluvy-olidskych-pravech>

OSCE. *Signing of the Helsinki Final Act*. [online, cit. 19. 8. 2012]. Dostupné z:

<http://www.osce.org/who/43960>

OSCE. *What we do*. [online, cit. 19. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.osce.org/what>

Týden.cz. *Klaus ustoupil Senátu. Podepsal dodatek Evropské sociální charty*. [online, cit. 25. 7. 2012]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/klaus-ustoupil-senatu-podepsal-dodatek-evropske-socialni-charty_228077.html

United Nations Human Rights. *United Nations Human Rights Council: Complaint Procedure*. [online, cit. 10. 8. 2012]. Dostupné z:

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Complaint.aspx>

United Nations Human Rights. *Universal Periodic Review*. [online, cit. 10. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/Documentation.aspx>

United Nations Human Rights, *What are human rights?* [online, cit. 20. 7. 2012]. Dostupné z: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>

United Nations Human Rights. *High Commissioner*. [online, cit. 11. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/HighCommissioner.aspx>

United Nations Human Rights. *Office of the High Commissioner for Human Rights*. [online, cit. 11. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>

Vláda České republiky. *Ratifikace Evropské charty regionálních či menšinových jazyků*. [online, cit. 2. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/aktuality/ratifikace-evropske-charty-regionalnich-ci-mensinovy-ch-jazyku-21031/>

Zprávy mezinárodních organizací

Amnesty International. *Report 2011*.

Amnesty International. *Report 2012*.

Freedom House. *Worst of the Worst 2011*.

Human Rights Watch. *World Report 2011*.

Human Rights Watch. *World Report 2012*.

UN Human Rights Council. *Cuba National Report 2008*.

UN Human Rights Council. *China National Report 2008*.

UN Human Rights Council. *United States of America National Report 2010*.

UNDP. *Human Development Report 2011*.

Právní předpisy

Česká republika. *Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.*

Česká republika. *Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.*

Evropská unie. *Charta základních práv Evropské unie.*

Evropská unie. *Jednotný evropský akt.*

Evropská unie. *Listina základních práv Evropské unie.*

Evropská unie. *Smlouva o Evropské unii.*

Evropská unie. *Smlouva o fungování Evropské Unie.*

Evropská unie. *Smlouva o Ústavě pro Evropu.*

Organizace spojených národů. *Charta Organizace spojených národů.*

Organizace spojených národů. *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.*

Organizace spojených národů. *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.*

Organizace spojených národů. *Všeobecná deklarace lidských práv.*

Rada Evropy. *Evropská sociální charta.*

Rada Evropy. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod: ve znění protokolů 11 a 14, s protokoly č. 1, 4, 6, 7, 12 a 13.*

English summary

International protection of human rights is in such a degree complicated and with many humanitarian enclosure linked problems, that I have not any courage nor after completing my work declare, that her prove describe and interpret enough in detail. For purposes diploma work work was necessary much narrow catch, to which I she wanted pay space, namely on analysis most important and best known international organization, institution and of course international recipes in form binding and not binding documents as well as acts international organization. On the basis piece of knowledge gained studio appropriate materials ripen to close, that mine presumption, that technically is present - day international adjustment wardships human law quite sufficient, wasn't fair and square. Is though evidently truth, that reality in extenso no reflex pattern given law regulations isn't from far only owing to recipes himself, but missing will states them drive, nevertheless and by herself international adjustment wardships human law has much personal problems. Globally is namely protection of human rights always too comminuted problems, without clear and universal valid system liabilities, sight, reading, sanction and feasibility.

Chapter No. 2 brought to the my work not only expected developed conceive human law, to was possible with him in of the chief passages work operate with sufficient terminology stability, but also certain unwillingness disregard fact, that contemporary majority interpretation content conceive human law, though familiarly occur virtually in all important international documents, which in work use, bears in through many dangers no western states inconsistent response. Interpretation conceive human law, namely especially its contents for international purposes, namely in principle costs largely on formal countries, in the concrete on magisterial declaration UNO in universal declaration human law from of the year 1948, which by inself considerably denies ideal nature and catholicity human law. In spite of I arbitrated in work majority interpretation human law use, namely inclusive ideas their cultural catholicity, in some passages I certain shift to relativism fail to bend out. Beyond appearance hereto, that in introduction work was anticipated only small directive intention, his expressive using, whereto I under the thumb of relativistic theory human law came up, in my opinion nohow dauntless achievement purposes work.

Principal aim work, then try to with usage sufficient quantity data gained in chapters No. 3, 4 and in part also 5 pass judgment on general quality and effectiveness international adjustment wardships human law, consider behind replete seemly largely, as unlikely from original expectation. During plotting harmony property with pattern represented international protection human law I namely grow up to close, that hasn't in common level big sense without context describe, which law are generally tamper more than other etc . Managed nevertheless pierce into textures international norms and find their most frequent inadequacies, which are excessive tending to form sofa law and usually insufficient system requisition. Reserve in this respect showed be European arrangement about human law and basic freedoms, which includes enough effective procedural gadgetry, how mass defect catalogue human law show in to the practice.

At near investigation official materials different familiar nongovernmental organization conversant protection human law surprisingly showed, that himself organization often have not quite brightly fixed term, what it as a matter of fact human law are, according to which criteria try human law judge. Appropriateness mentioned nongovernmental organization to universal declaration human law and next international documents about human law can be find out usually only implicitly, near Amnesty International is even apparent aversion to enter for most widespread humanright ideal, which has visible origin in Western civilization. Reason is endeavour function detachedly, fairly and multicultur, fast on anything, that would

could non-governmental organization talk politics. Reserve is in this respect organization Freedom House, for which is one of criteria for under consideration willingness land respect human law just their attitude towards receiving, ratification and observance international norms about protection human law. Freedom House indeed and officially profiles like organization enforcing funds western world, hence is able to virtually act as sectarian. Fair - mindedness showed be big problem also at production closes from case studies, where very disply manifest, how big influence is able to have heterogeneous reading human law. Only really value neutral in fine case studies is establishment statement, that economic forwardness country and social fairness isn't guarantee observance human law. Big role on the contrary plaies international position given to country – for world's power are human law often largely political question and agent power constraint than real pattern. Can be also state, that undemocratic political system has nesting neglect of official duties human law in principle implemented, to what do indeed matches also usual unwillingness receive intercontinental commitments human law buckler.